Eğitim Tarihi

Editörler:
Mehmet KÖÇER · Erol KOÇOĞLU

PEGEM AKADEMİ

Eğitim Tarihi

Editörler:
Mehmet KÖÇER · Erol KOÇOĞLU

PEGEM AKADEMİ

Editörler: Prof. Dr. Mehmet KÖÇER - Doç. Dr. Erol KOÇOĞLU

EĞİTİM TARİHİ

ISBN 978-625-7052-84-9
DOI 10.14527/9786257052849

Kitap içeriğinin tüm sorumluluğu yazarlarına aittir.

© 2020, PEGEM AKADEMİ

Bu kitabın basım, yayım ve satış hakları Pegem Akademi Yay. Eğt. Dan. Hizm. Tic. A.Ş.ye aittir. Anılan kuruluşun izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri, kapak tasarımı; mekanik, elektronik, fotokopi, manyetik kayıt ya da başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz, dağıtılamaz. Bu kitap T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır. Okuyucularımızın bandrolü olmayan kitaplar hakkında yayınevimize bilgi vermesini ve bandrolsüz yayınları satın almamasını diliyoruz.

Pegem Akademi Yayıncılık, 1998 yılından bugüne uluslararası düzeyde düzenli faaliyet yürüten **uluslararası akademik bir yayınevi**dir. Yayımladığı kitaplar; Yükseköğretim Kurulunca tanınan yükseköğretim kurumlarının kataloglarında yer almaktadır. Dünyadaki en büyük çevrimiçi kamu erişim kataloğu olan **WorldCat** ve ayrıca Türkiye'de kurulan **Turcademy.com** ve **Pegemindeks.net** tarafından yayınları taranmaktadır, indekslenmektedir. Aynı alanda farklı yazarlara ait 1000'in üzerinde yayını bulunmaktadır. Pegem Akademi Yayınları ile ilgili detaylı bilgilere http://pegem.net adresinden ulaşılabilmektedir.

1. Baskı: Haziran 2020, Ankara

Yayın-Proje: Şehriban Türlüdür
Dizgi-Grafik Tasarım: Tuğba Kaplan
Kapak Tasarım: Pegem Akademi

Baskı: Ay-bay Kırtasiye İnşaat Gıda Pazarlama ve Ticaret Ltd. Şti.
Çetin Emeç Bulvarı 1314. Cadde No: 37A-B Çankaya/ANKARA
Tel: (0312) 472 58 55

Yayıncı Sertifika No: 36306
Matbaa Sertifika No: 46661

İletişim

Karanfil 2 Sokak No: 45 Kızılay/ANKARA
Yayınevi: 0312 430 67 50 - 430 67 51
Dağıtım: 0312 434 54 24 - 434 54 08
Hazırlık Kursları: 0312 419 05 60
İnternet: www.pegem.net
E-ileti: pegem@pegem.net
WhatsApp Hattı: 0538 594 92 40

Bölümler ve Yazarları

Editörler: Prof. Dr. Mehmet KÖÇER - Doç. Dr. Erol KOÇOĞLU

1. Bölüm: Eğitim Tarihine Kavramsal Bakış
Doç. Dr. Erol KOÇOĞLU - İnönü Üniversitesi

2. Bölüm: Antik Dönemde (Eskiçağ) Eğitim (Mısır-Mezopotamya-Anadolu-Hitit ve Roma Uygarlıklarında Eğitim)
Doç. Dr. Özlem ULU KALIN - Artvin Çoruh Üniversitesi

3. Bölüm: İslamiyet Öncesi Eski Türklerde Eğitim
Doç. Dr. Hasan AYDEMİR - İnönü Üniversitesi

4. Bölüm: Ortaçağ ve Yeniçağda Doğu Batı ve Türk-İslâm Toplumlarında Eğitim (375-1453/1789)
Prof. Dr. Erkan GÖKSU - Dokuz Eylül Üniversitesi
Arş. Gör. Sevgi Kübra AKDEMİREL - Dokuz Eylül Üniversitesi

5. Bölüm: Klasik Dönem Osmanlı Eğitim Anlayışı (1302-1606)
Doç. Dr. Mustafa GÜÇLÜ - Erciyes Üniversitesi

6. Bölüm: Osmanlı Eğitiminin Modernleşme Dönemi
Prof. Dr. Mithat AYDIN - Pamukkale Üniversitesi

7. Bölüm: Yakınçağdan Günümüze Diğer İslâm Devletlerinde Eğitim
Dr. Danyal TEKDAL - İnönü Üniversitesi

8. Bölüm: Dünyada Çağdaş Eğitim Hareketleri
Doç. Dr. Elvan YALÇINKAYA - Erciyes Üniversitesi
Arş. Gör. Galip ÖNER - Erciyes Üniversitesi

9. Bölüm: Dünyada Modern Eğitim Sistemlerinin Doğuşu ve Gelişimi
Dr. Şule EGÜZ - İnönü Üniversitesi

10. Bölüm: Türkiye Cumhuriyeti'nde Eğitim (1923-2020)
Prof. Dr. İhsan Sabri BALKAYA - Atatürk Üniversitesi

11. Bölüm: Dünyada Postmodern Toplum Tartışmaları ve Eğitim
Doç. Dr. Sibel OĞUZ HAÇAT - Kastamonu Üniversitesi

İÇİNDEKİLER

Ön Söz iii
Bölümler ve Yazarları v

1. BÖLÜM
EĞİTİM TARİHİNE KAVRAMSAL BAKIŞ

Giriş 1
Kaynakça 13

2. BÖLÜM
ANTİK DÖNEMDE (ESKİÇAĞ) EĞİTİM
(Mısır-Mezopotamya-Anadolu-Hitit ve Roma Uygarlıklarında Eğitim)

Giriş 17
1. Mısır'da Eğitim 18
2. Çin'de Eğitim 23
3. Hindistan'da Eğitim 25
4. İran'da Eğitim 26
5. Mezopotamya'da Eğitim 27
6. Fenike'de Eğitim 29
7. İsrailoğulları'nda Eğitim 29
8. Yunanistan'da Eğitim 32
9. Roma'da Eğitim 42
10. Antik Hristiyanlıkta Eğitim (M. S. 500'lere Kadar) 43
11. Antik Çağ'da Çocuk Olmak 44
Sonuç 44
Kaynakça 46

3. BÖLÜM
İSLAMİYET ÖNCESİ ESKİ TÜRKLERDE EĞİTİM

Giriş 49
1. İskitlerde (Sakalar) Eğitim 51
1.1. İskitlerin İdari Yapısı ve Askeri Teşkilatı 52
1.2. İskitler'in Dil ve Yazısı 58
1.3. İskitler'in Gelenek ve Görenekleri (Hayat Tarzı, Dinleri) 60
1.4. İskit Sanatı 64

2. Hunlarda Eğitim 67
2.1. Hunlarda İdari Yapı ve Askeri Teşkilat 69
2.2. Hunların Dil ve Yazısı 75
2.3. Hunların Gelenek ve Görenekleri (Hayat Tarzı, Dinleri) 76
2.4. Hun Sanatı 80
3. Gök Türklerde (Kök Türk) Eğitim 81
3.1. Gök Türklerde İdari Yapı ve Askeri Teşkilat 86
3.2. Gök Türklerin Dil ve Yazısı 91
3.3. Gök Türklerin Gelenek ve Görenekleri (Hayat Tarzı, Dinleri) 95
3.4. Gök Türk Sanatı 98
4. Uygurlarda Eğitim 99
4.1. Uygurlarda İdari Yapı ve Askeri Teşkilat 104
4.2. Uygurların Dil ve Yazısı 105
4.3. Uygurların Gelenek ve Görenekleri (Hayat Tarzı, Dinleri) 106
4.4. Uygur Sanatı 109
Sonuç 110
Kaynakça 112

4. BÖLÜM

ORTAÇAĞ VE YENİÇAĞDA DOĞU BATI VE TÜRK-İSLÂM TOPLUMLARINDA EĞİTİM (375-1453/1789)

Giriş 117
1. Avrupa'da Eğitim 118
1.1. Avrupa'da Eğitimin Genel Görünümü 118
1.2. İnsan Anlayışı ve Dini Eğitimde Yeniden Yapılanma 119
1.3. Dini Sınıf Dışında Eğitim 120
1.4. İlk Üniversitelerin Kuruluş Süreci ve Öğretim Yöntemi 120
1.5. Coğrafi Keşifler, Rönesans ve Reform Hareketlerinin Eğitime Etkisi 121
2. Amerikan Uygarlıklarında Eğitim 122
2.1. Mayalar 123
2.2. Aztek Uygarlığı 124
2.3. İnka Medeniyeti 124
2.4. Kıtanın Keşfinden Sonraki Gelişme ve Eğitim 125
3. Hindistan'da Eğitim 125
3.1. Hindistan'da Eğitimin Genel Durumu 125
3.2. Budist Dönemde Eğitim 126
3.3. İslâm Hâkimiyetinde Eğitim 126
4. Türk-İslâm Devletlerinde Eğitim 126

4.1. İslâmiyetin Doğuşu ve Eğitim 127
4.2. İlk İslâm Devletlerinde Eğitimin Gelişimi 127
4.3. Şehzadelerin Eğitimi 128
4.4. Genel Eğitim Kurumları ve Medreseler 129
4.4.1. Mısır-Irak ve Endülüs Medreseleri 129
4.4.2. Orta Asya ve Hindistan Medreseleri 130
4.4.3. Nizamiye Medreseleri 131
4.4.4. Anadolu'daki Medreseler 132
4.4.5. Bir Eğitim Kurumu Olarak Tekke ve Zaviyeler 132
4.4.6. İslâm Dünyasında Bilimin Gelişmesi 133
4.4.7. Türk-İslâm Dünyasında Tıp Eğitimi ve Darüşşifalar 133
4.4.8. Ahilik ve Esnafın Eğitilmesinin Tarihsel Gelişimi 133
5. Eğitim Tarihinde İz Bırakanlar 134
Sonuç 137
Kaynakça 139

5. BÖLÜM

KLASİK DÖNEM OSMANLI EĞİTİM ANLAYIŞI (1302-1606)

Giriş 141
1. Klasik Dönem Osmanlı Örgün Eğitim Kurumları 143
1.1. Sıbyan/Mahalle Mektepleri 143
1.2. Medreseler 146
1.2.1. İlk Osmanlı Medreseleri 147
1.2.2. Fatih (II. Mehmet) Dönemi Medrese Teşkilatı 149
1.2.3. Kanuni Sultan Süleyman Dönemi Medrese Sistemi 152
1.2.4. Meslek ve İhtisas Medreseleri 155
1.2.5. Klasik Dönem Osmanlı Medreselerinin Toplumdaki Etkinliği 156
1.3. Enderun Mektebi 157
1.3.1. Enderun Mektebinde Öğrenme-Öğretme Ortamları 159
1.3.2. Enderun Mektebinde Verilen Eğitimin İçeriği 160
2. Klasik Dönem Askerî Eğitim ve Öğretim Kurumları 162
3. Klasik Dönem Osmanlı Halk Eğitim Kurumları 163
3.1. Camiler 163
3.2. Tekke ve Zaviyeler 164
3.3. Kütüphâneler 164
3.4. Sahaflar, Kitapçılar 164
3.5. Loncalar 165
3.6. Devlet Adamlarının ve Zenginlerin Konakları 165

3.7. Kahvehâneler 165
3.8. Cem Evleri, Yaran Sohbetleri ve Sıra Geceleri 165
4. Osmanlı'da Azınlık ve Yabancı Okullar 166
4.1. Azınlık Okulları 166
4.1.1. Rum Okulları 167
4.1.2. Ermeni Okulları 167
4.1.3. Yahudi Okulları 167
4.2. Yabancı Okullar 168
5. Osmanlı Klasik Dönem Düşünürlerinin Eğitim Konusundaki Düşünceleri 168
Sonuç 171
Kaynakça 172

6. BÖLÜM
OSMANLI EĞİTİMİNİN MODERNLEŞME DÖNEMİ

Giriş 175
1. Osmanlı Eğitim Düşüncesinde Modernleşme 175
2. Osmanlı Bilim ve Eğitim Kurumlarında Bozulma 181
3. Sultan II. Mahmud'un Tanzimat'a Mirası 182
3.1. Modern Sivil Okulların Doğuşu: Rüşdiyeler 182
3.1.1. Osmanlı Devleti'nde Medrese-Rüşdiye Rekabeti 183
4. Tanzimat'tan İmparatorluğun Sonuna İlköğretim, Ortaöğretim ve Yükseköğretim'de Modernleşme 185
4.1. Maarif-i Umûmiye Nizamnamesi 185
4.2. İlköğretim 186
4.2.1. İbtidaiyeler 186
4.3. Ortaöğretim 188
4.3.1. İdadiler 188
4.3.2. Sultanîler 190
4.4. Yükseköğretim 192
4.4.1. Yüksek Okullar 192
4.5. Meslekî ve Teknik Okullar 194
4.6. Özel Okullar 196
4.7. Özel Eğitim 198
4.8. Öğretmen Okulları 199
4.9. Darülfünûn (Üniversite) 200
4.10. Yabancı Okullar 203
Sonuç 205
Kaynakça 206

7. BÖLÜM

YAKINÇAĞDAN GÜNÜMÜZE DİĞER İSLÂM DEVLETLERİNDE EĞİTİM

Giriş 209
1. Azerbaycan'da Eğitim 212
1.1. Azerbaycan'ın Kısa Tarihi 212
1.2. Azerbaycan'da Eğitimin Dünü ve Bugünü 213
2. İran'da Eğitim 218
2.1. İran'ın Kısa Tarihi 218
2.2. İran'da Eğitimin Dünü ve Bugünü 221
3. Suûdi Arabistan'da Eğitim 226
3.1. Suûdi Arabistan'ın Kısa Tarihi 226
3.2. Suûdi Arabistan'da Eğitimin Dünü ve Bugünü 228
4. Endonezya'da Eğitim 232
4.1. Endonezya'nın Kısa Tarihi 232
4.2. Endonezya'da Eğitimin Dünü ve Bugünü 235
5. Bosna Hersek'te Eğitim 239
5.1. Bosna Hersek'in Kısa Tarihi 239
5.2. Bosna Hersek'te Eğitimin Dünü ve Bugünü 242
Sonuç 247
Kaynakça 248

8. BÖLÜM

DÜNYADA ÇAĞDAŞ EĞİTİM HAREKETLERİ

Giriş 253
1. Çocuktan Hareket Akımı 254
2. İş Eğitimi (İş Okulu / Üretim Okulu) Akımı 257
3. Sanat ve Müze Eğitimi 259
4. Sınıf Düzenleri Akımı 260
5. Kır Eğitim Yurdu 264
6. Eleştirel Eğitim Akımı 265
7. Hayat Boyu Öğrenme 267
8. Postmodern Eğitim Akımı 269
Sonuç 272
Kaynakça 273

9. BÖLÜM

DÜNYADA MODERN EĞİTİM SİSTEMLERİNİN DOĞUŞU VE GELİŞİMİ

Giriş 275
1. Amerika Birleşik Devletleri'nde Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi 277
1.1. Tarihi Temeller 277
1.2. Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi 279
1.3. Örgün Eğitim 283
1.3.1. Okul Öncesi Eğitim 284
1.3.2. İlköğretim 284
1.3.3. Ortaöğretim 285
1.3.4. Liseler 285
1.3.5. Yükseköğretim 285
2. Danimarka'da Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi 286
2.1. Tarihi Temeller 286
2.2. Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi 289
2.3. Örgün Eğitim 291
2.3.1. Okul Öncesi Eğitim 291
2.3.2. İlk ve Alt Orta Öğretim (Folkeskole) 291
2.3.3. Ortaöğretim 292
2.3.4. Ortaöğretim ikinci basamakta genel eğitim 293
2.3.5. Mesleki Eğitim (Vocational Educational) 294
2.3.6. Yükseköğretim (Higher Education) 294
3. Fransa'da Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi 294
3.1. Tarihi Temeller 294
3.2. Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi 296
3.3. Örgün Eğitim 300
3.3.1. Okul Öncesi Eğitim 300
3.3.2. İlköğretim 300
3.3.3. Ortaöğretim 301
3.3.4. Yükseköğretim 301
4. Rusya'da Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi 302
4.1. Tarihi Temeller 302
4.2. Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi 303
4.3. Örgün Eğitim 306
4.3.1. Okul Öncesi Eğitim 306
4.3.2. İlköğretim 306
4.3.3. Ortaöğretim 306
4.4.4. Yükseköğretim 307
Sonuç 307
Kaynakça 308

10. BÖLÜM

TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NDE EĞİTİM (1923-2020)

Giriş 313
1. Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluş ve İnşa Ediliş Sürecinde Eğitim 314
1.1. Atatürk'ün Eğitim Düşüncesi ve Yeni Eğitim Politikası 314
1.2. Yeni Eğitim Politikası/Programı 316
1.2.1. Yeni Eğitim Programının Dayandığı Temel İlkeler ve Devrimler 317
2. Harf İnkılâbı ve Millet Mektepleri (3 Kasım 1928) 318
2.1. Mustafa Kemal'i Harf İnkılâbına Sevk Eden Sebepler 320
2.2. Millet Mektepleri 321
3. Yeni Eğitim Programının Amacı 322
3.1. Okul Öncesi Eğitimindeki Gelişmeler 322
3.2. İlköğretimdeki Gelişmeler 324
3.2.1 Köy Enstitüleri 325
3.3. Ortaöğretim (Lise) Eğitimindeki Gelişmeler 326
3.3. Yükseköğretimdeki Gelişmeler ve Darü'l-fünûn Reformu 328
4. Anayasalar 330
4.1. 1921 Anayasası 330
4.2. 1924 Anayasası 330
4.3. 1961 Anayasası 330
4.4. 1982 Anayasası 332
5. Millî Eğitim Temel Kanunu 333
6. Millî Eğitim Şurâları 334
7. Millî Eğitim Bakanlığı'nın Teşkilât Yapılanması 336
Sonuç 338
Kaynakça 338

11. BÖLÜM

DÜNYADA POSTMODERN TOPLUM TARTIŞMALARI VE EĞİTİM

Giriş 341
1. Modernizm ve Postmodernizm 342
2. Modernizm ve Postmodernizm Arasındaki Farklar 344
3. Postmodernizmin Özellikleri 345
3.1. Postmodernizm ve Toplum Tartışmaları 347
3.2. Postmodernizm ve Eğitim 351
3.3. Postmodernizm ve Tüketim Kültürü 358
3.4. Postmodernizm ve Popüler Kültür 360

3.4.1. Popüler Kültür Ve Medya 361
3.5. Postmodernizm Etkileri, Sonuçları ve Eleştirileri 362
Sonuç 364
Kaynakça 365

Yazarlar Hakkında 367

4. BÖLÜM

ORTAÇAĞ VE YENİÇAĞDA DOĞU BATI VE TÜRK-İSLÂM TOPLUMLARINDA EĞİTİM (375-1453/1789)

Prof. Dr. Erkan GÖKSU - Dokuz Eylül Üniversitesi

Arş. Gör. Sevgi Kübra AKDEMİREL - Dokuz Eylül Üniversitesi

Giriş

Ortaçağdan yeniçağa uzanan süreçte Dünya'da pekçok uygarlığın eğitim sürecine katkıları olduğu ifade edilebilir. Bu çağlarda Avrupa, Amerika, Hindistan coğrafyası ile birlikte İslâm'ın doğuşunun gerçekleştiği Arap coğrafyasında da eğitim konusunda ciddi gelişmelerin meydana geldiği görülmektedir. Söz konusu gelişmeler, devletlerin hükmettiği coğrafyadaki kültürel kazanımlar ile yoğrulmuş ve bir sonraki çağa bu birikimler ile birlikte aktarılmıştır. Dünya'daki devletler, teknolojik ve kültürel değişimi aynı anda yaşamadığından eğitim sürecindeki değişim ve gelişmelere de aynı zaman diliminde girmemişlerdir. Medeniyetler arasındaki etkileşimi hızlandıran bazı gelişmeler ise eğitimin doğal gelişim seyrini etkilemiştir. Zira Dünya'da keşif ve sömürge amaçlı yapılan seyahatler sonucunda medeniyetlerin birbiri ile olan münasebetlerindeki artış, toplumların geleceğe dair beklentisini ve dolaylı olarak eğitim sistemlerini de yönlendirmiştir. Bu cümleden olarak Avrupa menşeli ülkelerin Amerika ve Hindistan coğrafyasına yönelik gerçekleştirdiği keşiflerin, Dünya'daki ülkelerin etkileşiminde çok ciddi bir etkiye sahip olduğu ifade edilebilir.

İslâm'ın doğuşu ve halka halka yayılması ile birlikte dinin öngördüğü eğitim sistemini icra edecek olan klasik eğitim kurumları yaygınlaşmaya başlamıştır. Türklerin Orta Asya'da kültürleriyle yoğurdukları eğitim müesseseleri, İslâm ile tanışmalarını müteakip değişime uğramış ve kendi dinamikleriyle yeni bir formüle dönüşmüştür. İslâm dininin Türk coğrafyasından çok ötede Avrupa'ya da ulaşmasını takip eden süreçte burada klasik eğitim kurumları inşa edilmiştir. Bu-

radaki eğitim kurumları ise Avrupa'daki eğitim ile ilgili gelişmeleri de doğrudan etkilemiştir. Çalışmada odağa alınan Avrupa, Amerika, Hindistan ve Türk-İslâm devletlerindeki eğitim faaliyetleri üzerinden ortaçağdan yeniçağa Dünya'daki eğitim ile ilgili gelişmelere ulaşılmaya çalışılmıştır. Öncelikle her bir konu başlığı kendi içinde değerlendirilmiştir. Sonuç kısmında ise ülkelerin birbirleriyle olan münasebetlerinin eğitimdeki gelişmelere etkisine değinilmiştir.

1. Avrupa'da Eğitim

1.1. Avrupa'da Eğitimin Genel Görünümü

Avrupa'da Antik kültür, Hıristiyanlık dininin ortaya çıkışı ile birçok alanda değişime uğramıştır. Hıristiyanlık ile birlikte eğitimin amacı, dindar insan yetiştirmek olarak belirlenmiş ve Ortaçağ boyunca eğitim, din öğretileri temelinde sürdürülmüştür. Bu çağ Avrupa'sında iki tip temel eğitim kurumu bulunmaktadır. Bunlar kilise nüfuzunun etkin olduğu manastırlar ve şövalye okullarıdır. Ayrıca meslek okulları ve şehir okulları gibi eğitim öğretim kurumlarından da bahsetmek mümkündür (Aykaç, 2018: 81-92). Bu çerçevede Ortaçağ'ın başında yükseköğrenim kurumları denebilecek birkaç okul bulunmasına karşın üniversitelerin ortaya çıkması XII. yy. sonlarına rastlamaktadır. Bu dönemden önce eğitim bir öğretmenin öğreteceklerini öğrenmek için onu dinlemek amacıyla çevresinde toplanan öğrenci grupları şeklindedir (Toplu, 2000: 311-312).

İspanya'yı fetheden Endülüs Emevîleri vasıtasıyla İslâm medeniyeti ile temasın ardından doğunun bilimsel faaliyetleri batı bilim dünyasını etkilemiş ve matematik, astronomi, coğrafya, tıp ve tabii bilimler gibi alanlarda yazılmış olan bilimsel eserlerin batı dillerine tercümeleri ile bilimsel kalkınma yaşanmıştır. Bu bilimsel eserlerin aktarımı ile din adamlarının eğitim seviyesi artmış akabinde din temelli eğitim veren manastırlar gözden düşmeye başlamıştır (Koç, 2018:297-323). Doğu ile Batı arasındaki etkileşim sadece bilim ve teknoloji alanında değil, eğitim ve hukuk alanında da yaşanmıştır. 1274'te modern yüksekokul sisteminin (college system) başlangıcı olarak kabul edilen Merton College'ın (Oxford Üniversitesi) şekillenmesinde ve İngiltere'deki vakıf sistemi ve anlayışının gelişmesinde İslâm dünyasında uygulanan vakıf hukuku ve sistemi etkili olmuştur (Kenan, 2015:343-344) Bu süreçte Avrupa'da yeni tip eğitim kurumları olarak üniversiteler ortaya çıkmıştır. Ortaçağın yarattığı eğitim kurumu yelpazesi içerisinde üniversiteler XII. ve XIII. yüzyıla damgalarını vurmuşlardır. Kuruluş yıllarını farklı tarihlerde gösteren birçok kaynak bulunmakla birlikte ilk kurulan üniversite özelliğini taşıyan Bologna (1119), Salerno Padua, Paris (1200 civarında), Cambridge, Oxford (1249),

Prag (1348), Viyana (1365), Heidelberg (1368), Leipzig (1409), Basel (1460), Mainz, Tübingen (1477) ve Wittenberg (1502) yıllarında kurulmuştur (Toplu, 2000: 313; Koç, 2018: 304).

XI. yüzyılda başlayan Haçlı Seferileri ile birlikte hem doğudaki İslâm medeniyetindeki bilimsel gelişmeler daha iyi tanınmış hem de klerikal eğitim yanında yeni bir eğitim modeli olarak şövalye okulları ön plana çıkmıştır. Devrin Avrupa siyasî yapısı ve haçlı seferlerinin de ordu toplamada temel stratejisi olarak şövalyelik ruhu ehemmiyet kazanmıştır. Bu okullarda eğitim alan şövalyelere, kendilerinin tanrı tarafından Hıristiyanlığın savunucuları oldukları düşüncesi temelinde askerî ve iyi hizmet eğitimi verilmiştir. Şövalye okullarında başlangıçta yüksek olan kilise nüfuzu, XV. yüzyıla kadar etkisini sürdürmüş ve bu tarihten itibaren zayıflamaya başlamıştır.

XVII. yüzyılda Avrupa bilimsel devrimi yaşanmıştır. Bu devrimin ortaya çıkmasında etkili olan birtakım etmenler vardır. Bu yüzyılda meydana gelen gelişmelerin temelini ve birikimini hazırlayan XII ve XVI. yüzyıllar arasındaki süreç ilk etmen olarak görülebilir. Bu süreçte Yunan ve bilhassa İslâm dünyasında var olan bilimsel çalışmaların Latinceye çevrilmesi ve aktarılması ile batı dünyası kendisini tamamlamıştır. Daha önce doğu medeniyetinde üretilmiş bilginin aktarımı, Ortaçağda batıdaki kilise etkisiyle geri kalmışlığın giderilmesinde en önemli faktördür (Kenan, 2015: 342-343).

1.2. İnsan Anlayışı ve Dini Eğitimde Yeniden Yapılanma

Hümanizm akımı, XIII ve XIV. yüzyıllarda Kuzey İtalya'da başlamıştır. Eğitimin merkezine insanı alan Hümanizm akımı ile Rönesans'ın bireyciliği eğitim alanında da yankı bulmuştur. Bu akıma göre Ortaçağın geleneksel, otoriter eğitim stili yerine bireycilikten güç alan yeni bir liberal eğitim üslubu geçmektedir. Skolastik metottan ayrılmak ve bilimsel verilere dayalı düşünce tarzı yerleştirilmek istenmiştir. Öğretimde antik kültür esas alınmak istenmiş, ancak Ortaçağ kültür unsurları da tamamen atılamamıştır (Aytaç, 2018: 92-94).

Hümanist eğitim tarzı ülkeden ülkeye farklılıklar göstermiş ve sadece seçkin tabakaya yönelmiştir. Ancak XV. yüzyıldan itibaren günlük hayata etki etmeye başlamıştır. Almanya'da Erasmus, Fransa'da François Rable ve Michelle de Montaigne bu akımın önemli temsilcilerindendir. (Kanad, 1963: 260-262, 278-285)

1.3. Dini Sınıf Dışında Eğitim

Ortaçağ Avrupası'nın VIII. yüzyıl itibarıyla Endülüs Emevîleri vasıtasıyla İslâm medeniyeti ile etkileşime girmesiyle başlayan etkileşim süreci, Ortaçağ Avrupa'sında kilise dogmaları altında Hıristiyanlık dini öğretileri ile çevrelenmiş olan manastırlarda sürdürülen eğitim sisteminin önemini yitirmesine sebep olmuştur. Batı toplumunda din dışı konularda da eğitim görme gereksinimi *studium generale*lerin oluşmasını sağlamıştır. XVII. yüzyılda bilimsel devrimin ortaya çıkmasında etkili olan etmenlerden biri olarak din ve bilimin, birer etkinlik olarak birbirinden ayrılması sonucunda Ortaçağ'da giderek iki farklı düşünsel etkinlik, bilgi üretme yöntemi ve bilgi türü ortaya çıkmıştır. Albertus Magnus (1193-1280) ile başlayıp Thomas Aquinas (1225-1274) ile yerleşen bu anlayışa göre, din ve bilim ayrı alanlarda bilgi üretmeli ve ürettikleri bu bilgileri kendi yöntemleriyle ve birbirlerine müdahale etmeden yorumlamalıdır (Rukancı, Anameriç, 2004: 171-172).

1.4. İlk Üniversitelerin Kuruluş Süreci ve Öğretim Yöntemi

Erken Ortaçağ'da var olan ve yükseköğretim kurumları olarak kabul edilen üniversiteler, XIII. yüzyıla kadar bölgesel nitelik taşımaktan öteye gidememiştir. Bu döneme kadar bugünkü manada üniversitelere benzer eğitim öğretim kurumları bulunmamaktadır. Bunun yerine kilise, katedral ve manastır ve şövalye okulları ile özel ders verilen merkezler vardı. Bu merkezlere studium generale adı verilirdi. Günümüzde kullanılan anlamdaki üniversite ismine kaynaklık eden Universitas terimi ise çoğunlukla öğrenci kitlesini belirtmek için kullanılmaktaydı (Kenan, 2015: 346).

Avrupa'da üniversitelerin kurulmasındaki en temel etken olarak İslâm medeniyeti ile etkileşim içine girmesi ve kentleşme süreci görülmektedir. İspanya'da kurulan Endülüs Emevîleri Devleti medreseleri ile Avrupa yeni bir sürece girmiştir. Bu medreselerde okutulan bilimler, Avrupa'da din adamlarının bilgi düzeyini artırmış ve eğitim kurumlarının bilgi üreten kurumlar haline gelmesine etki etmiştir. Bu etkileşim neticesinde batı toplumu İslâm medeniyetinin bilimsel faaliyetleri ile tanışmış ve doğuda yazılmış olan bilimsel eserlerin tercümelerine başlamıştır. Ortaçağ Avrupa'sında bilimsel devrimin ilk aşaması olarak bu tercüme faaliyetleri kabul edilmektedir. Bu etkenin yanında antik dönemden devralınan tarihî miras da önemli bir faktördür. Avrupa'da bilimsel devrimin oluşumunu sağlayan ikinci etmen ise, Avrupa'da henüz bir üniversite kurulmamışken Endülüs Emevîlerinin kurduğu eğitim kurumlarıdır. Bu eğitim merkezlerine sadece Müslümanlar değil Hıristiyan öğrencilerin de öğrenim görmesi etkileşimi artırmış Avrupa'da üniver-

sitelerin kurulmasına zemin hazırlamıştır (Budak, 2016: 163-176; Koç 2018: 297-323).

Doğu ve Batı dünyasında yüksek eğitim kurumlarının doğuşunu mukayeseli bir şekilde inceleyen George Makdisi, Müslümanların açmış olduğu eğitim ve bilim kurumlarının, örneğin medrese ve rasathanelerin, asırlarca devam eden manastır döneminden sonra Ortaçağ Avrupa'sındaki yüksekokul ve üniversite sisteminin gelişmesine, hatta doktora ve kürsü gibi uygulamalara da kaynaklık ettiğini söylemektedir. Batı dünyasında üniversitenin doğuş tarihi konusunda önemli incelemeleri olan C. H. Haskins, Batı üniversitesinin Atina ve İskenderiye'nin değil, Paris ve Bologna'nın mirasçısı olduğunu, Makdisi ise Bologna ve Paris'in de Bağdat'ın mirasçısı olduğunu söylemiştir (Kenan, 2015: 342-343).

Daha önce de belirtildiği üzere Ortaçağ Avrupa'sında kurulan ilk üniversiteler Bologna, Paris ve Oxford Üniversiteleridir. Bu üniversiteler, modern bilimi geliştirmeye yönelik alt yapıları, ders programları, kuralları, siyasî-hukuksal ayrıcalıkları ve sıra dışı faaliyetleri ile diğerlerinden ayrılırlar. Ortaçağ skolastik döneminde eğitim ve öğretimin sürdürüldüğü ve bilgi üretiminin gerçekleştirildiği kurumlar olarak XII. yüzyıla kadar ön planda olan katedral ve manastırlar bu yüzyılda etkilerini kaybetmiş ve üstünlüklerini üniversitelere kaptırmışlardır. Bu yeni eğitim ve öğretim kurumları, hoca ve öğrencilerin seçimi, düzenli ders programları, tartışmalar, bilimsel çalışmalar ve kütüphaneleri ile katedral ve manastır okullarından ayrılmaktadırlar (Rukancı ve Anameriç, 2004: 171).

XIII. yüzyıl ile beraber üniversite çevrelerine giren Fransisken ve Dominiken Tarikatları, üniversitelerin rotalarını önemli düzeyde etkilemiştir. Hıristiyan düşüncesinin sistemleştirilmesinde rol oynayan Dominiken tarikatı felsefeye yönelik çalışmalar yapmış, skolastik yöntemin yeniden yapılandırılmasında rol oynamış ve bunların neticesinde Rönesans'ın tohumlarını atmıştır. Fransiskenler ise bilime yönelmiş ve bilimsel düşüncenin gelişmesinde önemli düzeyde etkili olmuşlardır (Antalyalı, 2007: 28).

1.5. Coğrafi Keşifler, Rönesans ve Reform Hareketlerinin Eğitime Etkisi

Doğuda başlayan İpek ve Baharat ticaret yollarına Osmanlı Devleti'nin sahip olması, bu yollar üzerinden ticaret yapan Avrupalı devletleri yeni yollar aramaya sevk etmişti. Doğudan ticaret yolları üzerinden gelen mallar için verilen vergiyi azaltmak amacıyla yapılan keşif seferleri ile yanlış bilinen birçok coğrafî bilginin düzeltilmesi gibi sonuçların yanında yeni ticari yollar keşfedilmiştir. Yeni keşfedilen yollar Osmanlı sınırları içerisinde bulunan ticaret yollarında canlılığı azaltmış, Hint ve Atlas Okyanusu kıyısındaki limanlar önem kazanmıştır.

Coğrafi keşifler ile dünya üzerindeki pek çok ülkenin ekonomik, siyasî ve sosyal yapısında büyük değişimler olmuştur. Yeni keşfedilen bölgelere yerleşim başlamış, bu yerlerin maddi zenginlikleri Avrupa'ya aktarılmıştır. Aktarılan bu zenginlikler Avrupa'nın yaşam standartlarını da yükselmiştir. Yaşam standartları yükselen Avrupa toplumunda, sanata değer veren bir sınıf ortaya çıkmıştır. Coğrafi keşiflerin sonuçlarından bir diğeri rönesanstı. Fransızcada yeniden doğuş manasına gelen rönesans, Ortaçağ'dan sonra Avrupa'nın bilim ve sanatta yenilenme dönemidir (Gümüş, 2010: 25-40). Klasik felsefe, edebiyat ve sanatın yeniden keşfedilmesini destekleyen kültürel bir harekettir. Rönesansla kilisenin otoritesi sarsılmış ve dinde yeni bir reform hareketi başlamıştır. Protestanlığın kurucusu Martin Luther (1483-1546) ile sembolize edilen bir akım olan reform, dine ya da kiliseye yönelik bir iyileştirme hareketleridir. Bu yönü ile rönesans ve hümanizmden farklı karakter taşır. Rönesans hareketi bir dünyevileşme hareketi iken reform hareketinde ise bu dünya şartları kabullenilmekle birlikte manastır hayatı esastır (Aytaç, 2018:121-127).

Hümanizmin insana verdiği değer, reform hareketi için de söz konusudur. Ancak hümanizm ile reformun en önemli farklılığı ilkinin antik kültürü, ikincisinin ise antik Hıristiyanlığı ön plana çıkarmak istemesidir. Hümanizm sadece seçkinler zümresine ait olmasına karşılık reform hareketi, geniş halk tabakalarına yayılan bir harekettir. Reform döneminin eğitim ideali, temelde yeni bir din ve yeni bir kiliseye bağlı eğitimdir. Yeni bir halk eğitimi esas alınmaktadır. Martin Luther, bu eğitimin amacını Tanrıya yönelme ve bu dünyalık tutkulardan kurtulma olarak görmekle birlikte erkek ve kız çocukların aynı tarzda yetiştirilmesini ve devletin okumayı ve yazmayı herkes için zorunlu hale getirmesini savunmuştur (Kanad, 1963: 253-272; Aykaç, 2018: 125-127).

2. Amerikan Uygarlıklarında Eğitim

Amerika, Maya, Aztek ve İnka gibi eski medeniyetlere beşiklik etmiş bir kıtadır. Eski medeniyetleri kuran ilk insanların, Kızılderililer ve Eskimolar'ın Bering Boğazı yoluyla Asya'dan, çağdaş medeniyeti kuranların keşiften sonra Avrupa'ya göç ettikleri ve bunlara daha sonra Afrika'dan getirilen zenci kölelerle Asya'daki siyasî değişikliklerden kaçan yeni göçmenlerin katıldıkları göz önüne alınarak bu kıtaya "göçmenler kıtası" denilebilir (Ertek, 1991: 30). Sadece arkeoloji vasıtasıyla bilinen Arkaik kültürler, Olmekler, Toltekler, Chichimekler, Aztekler veya çeşitli Maya halkları gibi önemli Meksika ve Orta Amerika medeniyetlerinin ortak ana zeminini oluşturmaktadır. Diğer taraftan bu halkların tarihsel dönemlerde birbirini etkilemiş oldukları muhakkaktır. Daha sonraki dönemlerde hem arkaik ortak

zeminleri hem de karşılıklı etkileşimleri, bu kültürler ve halklar arasındaki benzer noktaların sebebini izah etmektedir ve en çarpıcı benzerlikler de din konularında görülmektedir (Parrinder, 2004: 208).

2.1. Mayalar

Mezo-Amerika'nın eski Mayaları, bütün Amerikan uygarlıklarının en gösterişlisi ve en uzun ömürlüsüydü. Maya kültürü Erken Klasik Dönem (300-600), Geç Klasik Dönem (600-900), Klasik Sonrası Erken Dönem (900-1200) ve Klasik Sonrası Geç Dönem (1200-1540) olmak üzere dört evreye ayrılmaktadır (Demirkıran, 2019: 53). Hiyeroglif yazısını kullandıkları bilinen Mayalar, çok uzun yıllar Meksika'nın güneydoğusundan, Honduras ve Guatemala'ya kadar uzanan Mezoamerika bölgesinde hüküm sürmüşlerdir. Meksika'nın güneydoğusunda beş devlet kurdukları (Campeche, Chiapas, Quintana Roo, Tabasco ve Yucatan) ve kendilerine has bir dilleri ve bu dilin, bazıları hala günümüzde kullanılan yüzlerce lehçesi olduğu bilinmektedir. Maya uygarlığı, M.Ö. 600 dolaylarında yükselişe geçmiş, M.S. 3. yüzyıldan sonra ise altın çağını yaşamıştır. VII. ve IX. yüzyıllar arasında Orta Amerika'nın güneyinden gelen göçler ve savaşlar, bu medeniyetle birlikte birçok klasik dönem medeniyetinin yok olmasına sebep olmuştur. Maya uygarlığı birçok bakımdan sona ermişse de hâlen dillerinden bazılarını konuşmaktadırlar. Maya uygarlığından günümüze kalan mimari yapılar ve diğer kalıntılardan anlaşıldığı kadarıyla son derece gelişmiş bir matematik, astronomi ve yapı bilgisine, gelişmiş bir dil, kültür ve inanç dünyasına sahip oldukları düşünülmektedir (Parrinder, 2004: 208 vd).

Toplumsal yapının esasını diğer eski Amerikan uygarlıklarında olduğu gibi soylular ile onlar tarafından istihdam edilen köylüler sınıfı teşkil etmekteydi. Soylular; krallardan, eşlerinden ve çocuklarından meydana gelen bir örgüt mekanizmasına sahiplerdi. Çocuklar, belli bir yaşa ulaştıklarında küçük kentlerin kralları oluyorlar ya da orduda önemli bir mevkiye getiriliyorlardı. Bunun için zorunlu bir eğitim sürecini tamamlamak durumunda değillerdi. Köylüler ise iyi bir savaşçı olmanın yanı sıra babadan oğula intikal etmek üzere soyluların işlerinde çalışan kimselerdi. Bu doğrultuda savaşçılık yeteneklerinin geliştirilmesi ve el becerisinin, çiftçiliğin ilerletilmesi esasları üzerinde pratik bir eğitim söz konusuydu. Böylece köylüler, soylular adına denizlere açılarak balıkçılık yapıyor, yine soylular adına kakao tohumlarını topluyorlardı. Daha sonra bu metalar, soylular tarafından mübadele usulüyle ticarete konu ediliyorlardı (Demirkıran, 2019:53).

2.2. Aztek Uygarlığı

X. yüzyılda Yucatan Maya bölgesine giren bir Kızılderili kabilesi olan Toltekler, 1100 yılında Tula şehrini kurarak medeniyetlerini geliştirmeye başlamışlardır. Bölgede 1200 yılına kadar devam eden Toltek etkisi, XI ve XII. yüzyılda yerini kuzeyden Meksika'ya gelen Aztekler'e bırakmıştır. 1325 yılında Tenoçtitlan şehrini kuran Aztekler, İspanyolların saldırılarına kadar medeniyetlerini sürdürdüler. Bu saldırılar neticesinde Aztek İmparatorluğu ortadan kalktı (Ertek, 1991: 34).

Aztek gençleri, okul çağında oldukları sürece yedi-yirmi yaş aralığında bilimsel veya dini yatılı okullarda rahiplerden ya da askerî ve meslek okullarında ordu görevlilerinden bu temel prensiplerle ve ilgili değerler bütünü ile eğitilmişlerdir. Öğrencilerine Aztek dininin az sayıdaki dogmalarına inanmanın yanı sıra rahipler ve askerî subaylar onlara düşünmeyi de öğrettiler. Böylesi okullara devam etmiş olanların bıraktığı eserler, bunun büyük delilidir (Parrinder, 2004: 217) Bugünkü Meksika şehrinin bulunduğu büyük Tenochtitlan kentinin kurucuları, herhangi bir sosyal statü yahut cinsiyet ayırımı yapmaksızın, yüksek düzeyde bir devlet organizasyonun kurulmasından istifadeyle herkese eğitim hizmeti sunmuşlardı. Başlıca iki tip Aztek okulu vardı: Calmécac ve Telpochcalli. Calmécac okullarında, asil ailelerin çocukları asker yahut din adamı olmak üzere eğitim alırdı. Rahipler dinî vazifelerinin yanı sıra gerek eyaletler arasında gerçekleştirilen ticarete ve miraslara ilişkin bilgileri gerekse toplanan vergilere dair verileri taş kitabelere kaydetmekle sorumlu olduklarından, hiyeroglif yazı sistemi ile numerik yazı sistemini iyi bilmek zorundalardı. Tepochcalli ise halk için açılmış okullar olup müfredatında tarih, mitoloji, din dersleri yer almıştır. Ayrıca Azteklere ait kutsal törenler, ilahiler ve dinî müzik, okutulan konular arasındaydı. Erkek çocuklara askerî talimler yaptırılırken kızlar eş ve anne olmak üzere bir eğitime tabi tutulmuşlardı (Demirkıran, 2019:54-55).

2.3. İnka Medeniyeti

Güney Amerika'da görülen ilk topluluklar, Orta Amerika yolunu takip ederek gelen ve avcılık, balıkçılık ve toplayıcılık gibi işlerle uğraşan göçebelerdi. Kuzey Amerika'daki Maya ve Aztekler gibi İnkaların da yazıya dayanan bir medeniyetleri yoktu. Bir medeniyetin kurulması ancak X. yüzyılın sonlarına doğru gerçekleşmiştir. Peru'ya nereden geldiği bilinmeyen İnkalar, Cuzco yakınlarında yerleşmişler ve bölgedeki yerli kabileleri hâkimiyet altına alarak gelişmeye başlamışlardır. Azteklere oranla daha geniş bir imparatorluk kuran İnkalar, XV. yüzyılda medeniyetlerini doruğa ulaştırdılar. İmparatorluk, İspanyol işgalinden kısa bir süre önce ikiye bölünmüştür. Avrupalıların kıtaya ilk müdahalesinin başlaması-

nın ardından 1530'da Panama'dan ayrılan İspanyollar, bir yıl sonra Peru'daki İnka İmparatorluğu'na saldırarak beş yıl içerisinde imparatorluğu ele geçirdiler (1536). Yazı kullanmamış bir uygarlık oldukları için İnkalar hakkında günümüze ulaşan bilgiler oldukça kısıtlıdır (Ertek, 1991: 35; Demirkıran, 2019:54).

2.4. Kıtanın Keşfinden Sonraki Gelişme ve Eğitim

Amerika kıtasının keşfi Osmanlı Devleti de dâhil olmak üzere dünya üzerindeki birçok devleti ekonomik, sosyal ve siyasî olarak etkilemiştir. Kıtanın keşfi ile Atlas Okyanusu kıyılarının önem kazanması, bu tarihe kadar dünyanın ekonomisini ve dolayısıyla siyasî tarihini şekillendiren İpek ve Baharat yolları üzerindeki eski ticarî gücün azalmasına sebep olmuştur. Doğu'dan batıya doğru akan bu ticaret yolu yön değiştirmiş ve yeni keşfedilen sömürgeleştirilmiş kıtalardan Avrupa'ya madenler aktarılmaya başlanmıştır. Bu süreç dünya tarihini etkileyen bir başka olay olan Sanayi Devrimini de tetiklemiştir. Yeni keşfedilen kıta olarak Amerika'dan Avrupa'ya aktarım tek yönlü olmamış Avrupa'dan da yeni kıtaya Hıristiyanlık dini ve Avrupa kültürü götürülmüştür.

3. Hindistan'da Eğitim

3.1. Hindistan'da Eğitimin Genel Durumu

Hint uygarlığı, tarihin ve medeniyetin en eski kavimlerinden biri olup İndus ve Ganj havzaları merkezli olarak şekillenmiş ve zaman içerisinde çeşitli istila ve işgallerle karşılaşmıştır. Hint toplumunda eğitimi dini inançlar şekillendirmektedir. Tarih boyunca Hint toplumunu ve dolayısıyla eğitimi etkileyen iki felsefî-dinî öğreti vardır. Bunlar Brahmanizm ve Budizmdir. Brahmanizme bağlı olarak Hindistan'da kast sistemi ortaya çıkmıştır. Kast sistemine göre Hint halkı, Brahman (din adamı), ksatriya (asker), vaysiya (esnaf), südra (işçi) ve parya (köle) olmak üzere kast sınıflarına ayrılmıştır. Bir kasttan diğerine geçilememektedir ve bu en temel ilkedir. Hint toplumunu şekillendiren bu kast sistemi eğitim sistemini de etkilemiştir. Eğitimi verilecek dersler kast sınıflarına göre değişiklik göstermektedir. Bir çocuk 6 yaşına kadar evde, 16 yaşına kadar da okulda eğitim görürdü. 16 yaşından itibaren ünlü düşünürlerin ders verdiği kurumlarda bu eğitime devam ederlerdi. Eğitim, Brahmanlar adı verilen din adamları tarafından verilmekteydi. Kutsal olarak görülen Brahmanlara olan saygı, öğrencinin öğretmene karşı itaatini ve saygısını kolaylaştıran önemli bir faktör olmuştur. Bu sistemde verilen eğitimin amacı, Brahmaya ulaşmak ve böylece mutluluğu yakalamaktır. Brahmaya ulaşmak için irade eğitimi önemlidir (Kanad, 1963: 45-66; Ergün, 2018:340-357).

3.2. Budist Dönemde Eğitim

Kast sistemine dayanan toplumsal yapıda, sınıfları oluşturan kesimler arasındaki dayanışmanın güçlü olmasına karşın, toplumda birlik ve beraberlik söz konusu değildir. Budizm bu toplumsal ortamda meydana çıkmış ancak yerleşmiş bir sistem olan kast ayrımına karşı çıktığı için Hindistan'da pek fazla yayılım alanı bulamamıştır. M.Ö. 600 yıllarında yaşamış olan ve hakikate ermiş anlamına gelen Buda, Brahmanizmi yumuşatarak kast sistemini ortadan kaldırmaya çalışmıştır. Budaya göre eğitimin amacı nirvanaya ulaşmaktır. Ulaşılması hedeflenen Nirvananın anlamı hiçliktir ve ahlakî eğitim önem taşımaktadır. Eğitimde tutkulara hâkim olmak başlıca ödevlerdendir (Kanad, 1963: 66-71; Ergün, 2018:357-363).

3.3. İslâm Hâkimiyetinde Eğitim

Hint bölgesinde İslâmî öğretilerin yer bulması ile birlikte, Türk-İslâm coğrafyasında geleneksel bir eğitim kurumu halini alan medreseler, Hindistan'da da görülmeye başlanmıştır. Hindistan'da yeni bir eğitim kurumu olarak ortaya çıkan medreselerin tarihi dört döneme ayrılarak incelenebilir. Birinci dönem ilk fetihlerden Gaznelilerin bölgeye hâkim olmasına kadar geçen süreyi (711-986), ikinci dönem Gaznelilerden başlayıp XIX. yüzyılın ortalarına kadar olan çok geniş bir zaman dilimini, üçüncü dönem bölgenin İngiliz yönetiminde bulunduğu 1858-1947 yılları arasını, son dönem de 1947'den günümüze kadar devam eden zamanı kapsar. İslâmiyet'in Hindistan'a girişiyle birlikte İslâm toplumunun Suffe tarzı eğitim metodu buralara taşındı. Camilerde kurulan ders halkalarında bir yandan genç nesillere dinî ilimler okutulurken bir yandan da başka dinlere mensup yerli halka İslâmiyet öğretiliyordu. Yerli halk İslâm'ı öğrenirken Araplar da burada karşılaştıkları matematik ve diğer bilimlere dair eserleri Arapçaya çevirerek bilimsel alt yapıyı kurmuşlardır. Bu dönemde bölgede müstakil medreselerin varlığından söz etmek mümkün değildir (Birışık, 2003: 333-338; Ergün, 2018:340-369).

4. Türk-İslâm Devletlerinde Eğitim

Hz. Ömer devrinde Sâsânî Devletinin ortadan kaldırdığı VII. yüzyılın ortalarından itibaren başlayan Türklerin İslâmiyet'i kabul süreci, X. yüzyılın ilk yarısından itibaren hızlanmıştır. Bu dönemde yöneticilerinin ve halkının büyük bir kısmının Müslüman olduğu İtil Bulgar Devleti (920-921), ilk Müslüman Türk devleti olmuştur. Hemen ardından Karahanlı hükümdarı Satuk Buğra Han Müslüman olmuş (945), daha sonra Gaznneliler ve Selçuklular gibi Türk devletlerinin kurulmasıyla hem Türk tarihi hem de İslâm tarihi için yeni bir dönem, Müslüman Türk devletleri dönemi başlamıştır.

Türkler, İslâmiyet'i kabul ettikten sonra bir yandan eski kültür ve devlet geleneklerini muhafaza ederek töreye dayalı eğitim sistemlerini korurken, bir yandan da İslâm eğitim anlayışını benimsemişlerdir. Özellikle Karahanlılar döneminde Türk ve İslâm geleneklerinin büyük bir uyum içerisinde birleştirildiği eğitim öğretim kurumları ve medreseler oluşturulmuştur. Selçuklular döneminde ise pek çok medrese ve benzeri eğitim kurumları inşa edilmiş, bilim insanları desteklenerek önemli faaliyetlere imza atılmıştır. Özellikle Sultan Alparslan'ın izni ve desteğiyle vezir Nizamülmülk tarafından kurulan Nizamiye Medreseleri, devrin en önemli eğitim öğretim kurumları haline gelmiş, Selçuklulardan sonra kurulan bütün Türk ve İslâm eğitim kurumlarına model teşkil etmiştir. Bunun yanında Selçuklular döneminde bir çeşit askerî eğitim kurumu olan gulâmhâneler de Selçuklular döneminde büyük gelişme göstermiştir. Bu eğitim kurumlarının asıl amacı, üst düzey devlet memuru, yönetici ve subay yetiştirmektir. Diğer Türk-İslâm devletlerinde de görülmekle birlikte en işlevsel haline Selçuklular döneminde kavuşan medreseler ve gulâmhâneler, daha sonraki bütün Türk devletleri ve Osmanlılar tarafından da örnek alınmıştır (Göksu, 2017).

İslâmiyet'in Türkler tarafından kabulünden itibaren Türk-İslâm devletlerinin hemen hepsinde medrese merkezli bir eğitim politikası izlenmeye başlanmıştır. Medreseler, Türkistan'ın yanı sıra Mısır, Hindistan, Irak, Endülüs ve Anadolu gibi çok geniş bir alanda Türk hükümdarlar tarafından yaptırılmış, eğitim öğretim faaliyetleri devrin en iyi müderrisleri ile hız kazanmıştır. Bu eğitim kurumlarında yetişen bilim adamları da dönemin önemli âlimleri arasında yer almıştır.

4.1. İslâmiyetin Doğuşu ve Eğitim

İslâm dininin kutsal kitabı Kur'ân ve Hz. Muhammed'in hadislerinde eğitimin asıl amacı olarak ilmin öğrenilmesi ve öğretilmesi görülmektedir. İslâmiyet'in ilk dönemlerinde kastedilen bu ilim, dinî öğretileri esas alan ilimlerdir. Bu temelde eğitimin başlıca amacı, İslâm dinine uygun yaşayışı geliştirmek olarak kabul edilmiştir. İslâmiyet'in kutsal kitabı Kur'ân'da sıklıkla vurgulandığı üzere her Müslümanın ilmi öğrenmesi ve her kişinin aynı zamanda öğretmenlik yapması da şart koşulmaktaydı. Nitekim Hz. Muhammed'in savaş esirlerini okuma-yazma öğretmesi şartı ile serbest bırakması da ilk İslâm döneminde eğitime verilen önemi ve okuma-yazma seferberliğini göstermektedir.

4.2. İlk İslâm Devletlerinde Eğitimin Gelişimi

İslâm dünyasında özellikle tıp, fen ve felsefe alanları başta olmak üzere ilk gelişmeler Emevîler Devleti devrinde başlamıştır. Bu dönemde başta Yunanca ve

Türkler, İslâmiyet'i kabul ettikten sonra bir yandan eski kültür ve devlet geleneklerini muhafaza ederek töreye dayalı eğitim sistemlerini korurken, bir yandan da İslâm eğitim anlayışını benimsemişlerdir. Özellikle Karahanlılar döneminde Türk ve İslâm geleneklerinin büyük bir uyum içerisinde birleştirildiği eğitim öğretim kurumları ve medreseler oluşturulmuştur. Selçuklular döneminde ise pek çok medrese ve benzeri eğitim kurumları inşa edilmiş, bilim insanları desteklenerek önemli faaliyetlere imza atılmıştır. Özellikle Sultan Alparslan'ın izni ve desteğiyle vezir Nizamülmülk tarafından kurulan Nizamiye Medreseleri, devrin en önemli eğitim öğretim kurumları haline gelmiş, Selçuklulardan sonra kurulan bütün Türk ve İslâm eğitim kurumlarına model teşkil etmiştir. Bunun yanında Selçuklular döneminde bir çeşit askerî eğitim kurumu olan gulâmhâneler de Selçuklular döneminde büyük gelişme göstermiştir. Bu eğitim kurumlarının asıl amacı, üst düzey devlet memuru, yönetici ve subay yetiştirmektir. Diğer Türk-İslâm devletlerinde de görülmekle birlikte en işlevsel haline Selçuklular döneminde kavuşan medreseler ve gulâmhâneler, daha sonraki bütün Türk devletleri ve Osmanlılar tarafından da örnek alınmıştır (Göksu, 2017).

İslâmiyet'in Türkler tarafından kabulünden itibaren Türk-İslâm devletlerinin hemen hepsinde medrese merkezli bir eğitim politikası izlenmeye başlanmıştır. Medreseler, Türkistan'ın yanı sıra Mısır, Hindistan, Irak, Endülüs ve Anadolu gibi çok geniş bir alanda Türk hükümdarlar tarafından yaptırılmış, eğitim öğretim faaliyetleri devrin en iyi müderrisleri ile hız kazanmıştır. Bu eğitim kurumlarında yetişen bilim adamları da dönemin önemli âlimleri arasında yer almıştır.

4.1. İslâmiyetin Doğuşu ve Eğitim

İslâm dininin kutsal kitabı Kur'ân ve Hz. Muhammed'in hadislerinde eğitimin asıl amacı olarak ilmin öğrenilmesi ve öğretilmesi görülmektedir. İslâmiyet'in ilk dönemlerinde kastedilen bu ilim, dinî öğretileri esas alan ilimlerdir. Bu temelde eğitimin başlıca amacı, İslâm dinine uygun yaşayışı geliştirmek olarak kabul edilmiştir. İslâmiyet'in kutsal kitabı Kur'ân'da sıklıkla vurgulandığı üzere her Müslümanın ilmi öğrenmesi ve her kişinin aynı zamanda öğretmenlik yapması da şart koşulmaktaydı. Nitekim Hz. Muhammed'in savaş esirlerini okuma-yazma öğretmesi şartı ile serbest bırakması da ilk İslâm döneminde eğitime verilen önemi ve okuma-yazma seferberliğini göstermektedir.

4.2. İlk İslâm Devletlerinde Eğitimin Gelişimi

İslâm dünyasında özellikle tıp, fen ve felsefe alanları başta olmak üzere ilk gelişmeler Emevîler Devleti devrinde başlamıştır. Bu dönemde başta Yunanca ve

Farsçadan olmak üzere pek çok bilimsel eser Arapçaya tercüme edilmiştir. Yapılan bu tercüme faaliyetleri Emevîlerin ardından kurulan Abbâsîler Devleti döneminde de artarak devam etmiştir. Abbasîlerin yanında İspanya'da kurulan Endülüs Emevî Devleti halifeleri de yapılan bu çalışmalara destek vermiş ve kurdukları medreselerde verdikleri eğitim ile devrin en büyük bilim ve kültür merkezlerinden olmuştur. Bu eğitim merkezlerinde bilim, hem İslâmî hem de aklî öğretiler olarak iki türde verilmekteydi. Abbâsî Devleti'ne Selçukluların da desteğinin bulunduğu ve pek çok ilim merkezlerinin kurulmasında etkili olduğu bu dönemde Melikşah desteği ve bilge vezir Nizâmülmülk eliyle Bağdat'ta Nizamiye Medreseleri kurulmuştur. Bu medreseler Şiaya karşı Sünni akidenin destekçisiydiler. Endülüs Emevîlerinin kurduğu eğitim merkezlerinden olan Kurtuba da bulunduğu coğrafyada iltifat görmüş ve Müslümanların yanı sıra pek çok yabancı öğrenciye ev sahipliği yaparak Avrupa'da bilhassa fen, tıp ve astronomi gibi alanlarda olmak üzere bilimsel faaliyetlerin hız kazanmasına ardından da üniversitelerin kurulmasına zemin hazırlamıştır.

4.3. Şehzadelerin Eğitimi

Farsça bir kelime olan şehzâde, hükümdarın oğlunu ya da bunların ailesinden gelen erkek çocuklarını ifade etmektedir. Şehzade tabirine zaman zaman başka isimler de verilmekle birlikte bütün Türk-İslâm devletlerinde rastlanmaktadır. Şehzadelerin doğumlarından itibaren iyi yetiştirilmeleri için devrin önde gelen âlimleri görevlendirilirdi. Bunlara "müeddip" adı verilirdi. Şehzadeler genellikle halifeler tarafından belirlenen eğitim ve öğretim programları çerçevesinde Kur'ân-ı Kerîm, hadis, tarih, ahlâk ve Arap dili ve edebiyatı dersleri de alırlardı. Şehzadelerin özel eğitime tâbi tutulması ile ilgili uygulama, Endülüs Emevîleri, Karahanlılar, Gazneliler, Selçuklular, İlhanlılar, Anadolu Beylikleri, Memlükler ve Timurlular devrinde de sürdürülmüştür. Türk devletlerinde şehzadeler küçük yaşlardan itibaren askerî hususlarda eğitilirlerdi. Selçuklularda ve daha sonra kurulan Türk devletlerinde şehzadelerin eğitim ve öğretiminde aynı zamanda onların nâibi sayılan atabegler önemli rol oynamıştır. Anadolu'da Farsçanın etkisiyle XIII. yüzyıldan itibaren şehzadelerin eğitimiyle ilgilenen ve yetişmelerinden sorumlu olan kişilere "lala" adı verilmiştir. Atabeglik kurumunun bir benzeri olan bu kurum Memlük, Akkoyunlu ve Karakoyunlular'da da görülmüştür (Küçükaşçı, 2010). Osmanlı Devleti'nde, XVII. yüzyılın başlarına kadar iki aşamadan oluşan şehzade eğitimlerinin birinci aşaması saray içindeki teorik eğitimi kapsardı. İkinci aşama sancağa çıkarılmalarıyla başlayan pratik eğitim dönemiydi. Şehzadelerin sancaklara çıkarılmasındaki başlıca amaç devlet yönetimiyle ilgili bilgi sahibi olmaları ve tecrübe kazanmalarıydı (Eroğlu, 2010).

4.4. Genel Eğitim Kurumları ve Medreseler

4.4.1. Mısır-Irak ve Endülüs Medreseleri

Mısır'da kurulmuş olan el-Ezher Camii, Fâtımî Halîfesi el-Muʿizz tarafından 970-972 yılları arasında kurulmuş, ileri dönemlerde oğlu Halîfe el-Aziz tarafından büyütülmüştür. Adını Hz. Fatıma'nın sıfatı ez-Zehra'ya nispetle almıştır. Fâtımîler Devleti'nin yıkılışından sonra parlaklığını kaybetmiş ve Eyyubî Devleti hükümdârı Selahaddin zamanından sonra bir Şâfi'î medresesi haline getirilmiştir. el-Ezher Camii, özellikle Memlük Devleti zamanında yapılan pek çok tamirat ve genişletmelerle günümüze kadar ayakta kalmıştır. Mısır'da öğretim çalışmalarını yürüten bir diğer önemli merkez de Amr Camii'dir. Bu camii Şâfi'î ve Hanefî mezheplerine göre öğretim yapmaktaydı. Medreselerin Mısır'a Eyyubî Sultânı Selâhaddin ile beraber girdiği hemen herkesçe kabul edilmiş bir olgudur. Sultân Selahaddin'in yanı sıra kardeşleri ve yakınları tarafından da Mısır'da pek çok medresenin kurulduğu görülmektedir. Devlet eliyle kurulan bu medreselerin dışında 1175 yılında el-Arsûfî adında bir tüccarın kurduğu medrese örneğinde olduğu gibi özel medreselerin de varlığı bilinmektedir. Eyyubîler devri itibariyle Mısır'da medrese sayısı hızla çoğalmış ve bu yapımlar Memlükler devrinde de devam etmiştir (Ergün, 2014: 139-148).

Selçuklular, Abbâsi halifeliğini Şiî-Büveyhîlerin baskısından kurtarmalarının ardından Sultan Alparslan ve bilhassa Sultan Melikşâh döneminde özellikle Bağdat merkezli ilmî ve kültürel faaliyetlere önem vermişlerdir. Bu amaçla birçok medrese kurarak sünnî akideyi güçlendirerek batınî itikat ile sadece siyasî ve askerî değil, aynı zamanda ilmî anlamda da mücadele etmişlerdir. Bu bağlamda Sultan Melikşah'ın desteği ile Nizâmülmülk tarafından kurulan Nizamiye Medreseleri'nin Bağdat'ta kurulan merkezi bu geleneğin en önemli yapılarından olması sebebiyle önem taşımaktadır. Bağdat'ta kurulan bir diğer önemli medrese Halîfe Müstansır-Billâh tarafından kurulan Müstansıriyye Medresesi'dir (631/1233-34). Yapılan eğitim yatırımlarıyla Bağdat şehrinin İslâm dünyasının kültür merkezi olma konumunu sağlamlaştırmak, fikir birliğini yeniden tesis etmek, bütün mezheplere aynı mesafede olduğunu göstermek ve onlara eşit bir şekilde öğrenim fırsatı vermek amaçlanmıştır (Özaydın, 2007; Beken, 2016).

XIII. yüzyıla kadar Endülüs'te bir medrese varlığı görülmemekte beraber öğretim faaliyetlerinin camilerde yapıldığı bilinmektedir. 1349 yılında Gırnata'da inşa edilen medresede İslâm dünyasından Müslüman öğrencilerin yanı sıra yabancı öğrenciler de devam etmekte ve öğrenim görmekteydiler. Endülüs'te kurulan bu medreseler ile Avrupa'da İslâmî bilimler ve yine doğuda eğitim öğretimde kullanılan aklî bilimler yayılmıştır. Avrupa'da bilimsel faaliyetlerin artmasında en

büyük etken olan Endülüs medreseleri ile Avrupa'da manastır vb. eğitim merkezlerinin önemi azalmış ve üniversitelerin temelleri atılmıştır (Ergün, 2014: 148-150).

4.4.2. Orta Asya ve Hindistan Medreseleri

Orta Asya'da yayılmaya başladığı ilk dönemde medreseler, camilere bağlı yapılar şeklinde görülmektedir. Bu coğrafyada medrese terimi genellikle okul kelimesine karşılık olarak kullanılmaktaydı. Müstakil olarak kurulan okullara medrese denildiği gibi, cami ve Kur'ân öğrenimi okullarına da denilebilmekteydi. Medreseler, Horasan ve Mâverâünnehir bölgelerinde çeşitli amaçlarla kurulan okulların devamı niteliğindeydi. Orta Asya'da İslâmiyet'in yayılmasıyla birlikte medreselerin kuruluşu, Orta Asya toplum ve kültüründe önemli değişiklikler meydana getirmiştir. Nitekim Birûni, Farâbi, İbn-i Sina, Harezmî gibi önemli bilim ve düşünce insanları bu bölgelerde ortaya çıkmıştır. Söz konusu âlimler ileri görüşlü felsefî düşünceleriyle Me'mun Akademisi gibi üniversitelerin ve kütüphanelerin kurulumuna katkı sağlamışlardır. Bu bakımdan Ortaçağ Orta Asya'sı ilim merkezi olma anlamında çeşitli medrese ve akademileriyle ayrıcalıklı bir konuma sahiptir (Mominov, 2013).

İslâm aleminde medrese adı ile tanınan ilk yüksek öğretim müesseseleri Şaş (Taşkent), Belh, Buhara, Semerkant, Nişabur ve Merv, Hokand, Yarkent, Kaşkar, Özkent, Oş gibi doğu bölgelerinde açılmıştır. İlk medreselerin bu bölgede açılmasının sebeplerini farklı şekillerde açıklamakla birlikte, eski Uygur Türklerine ait Budist Vihara'ların (külliye) medreselerin bu bölgede ortaya çıkmalarına sebep oldukları söylenebilir. İslâm düşüncesinin Orta Asya'da yayılmaya başladığı süreçte Vihara Budist okulları medreseye dönüştürülmüştür (Mominov, 2013: 406-407). Hint coğrafyasında yeni bir eğitim kurumu olarak ortaya çıkan medreseler dört dönemde incelenmektedir. Birinci dönem ilk fetihlerden Gaznelilerin bölgeye hâkim olmasına kadar geçen süreyi (711-986), ikinci dönem bu hâkimiyetten XIX. yüzyılın ortalarına kadar olan süreci, üçüncü dönem İngiliz yönetiminde bulunduğu 1858-1947 yılları arasını, son dönem de 1947'den itibaren günümüze kadar devam eden süreci kapsamaktadır. Camilerde verilen derslerle genç nesle dinî ilimler okutulurken başka dinlere mensup yerli halka da İslâmiyet öğretiliyordu. Hint halkı bu medreselerde İslâm dinini öğrenirken Araplar da burada karşılaştıkları matematik ve diğer bilimlere dair eserleri Arapçaya çevirerek bilimsel alt yapıyı kurmuşlardır. Bu dönemde bölgede müstakil medreselerin varlığından söz etmek mümkün değildir (Birışık, 2003: 333).

Gurlular, bölgede Gazneli Devleti devrinde başlayan düzenli medrese eğitimini yaygınlaştırarak daha sistemli hale getirmişlerdir. Delhi Sultanlığı'nın temellerini atan Kutbüddin Aybeg devrinde medreselerin yaygınlaşmasına önem

verilerek XIII. yüzyılda Türkistan, Horasan ve Bağdat çevresinde Moğollardan kaçan âlimlerin Hindistan'a sığınmasının ardından din eğitiminde büyük mesafeler alınmıştır. Bâbürlüler devrinde de eğitim ve öğretim daha sistemli bir hale getirilerek müderris ve talebelere maaş bağlanmıştır. Bu dönemde İran'ı terk ederek Hindistan'a gelen pek çok âlim medreselerin güçlenmesinde önemli rol oynamıştır. Bâbürlüler döneminde mescid-medrese birlikteliğine de önem verilmekteydi. Yeni yapılan mescidlerin etrafına inşa edilen küçük odacıklar müderris ve talebelerin ikametine ayrılmıştı. Hindistan'da Müslüman eğitim sistemine yapılan en yıkıcı darbe İngilizlerin Bâbürlü Devleti'ne son verdiği 1858'den sonra yaşanmış, geleneksel medrese eğitimi Batı tarzı yapılanma içerisine sokulmak istenerek medreselerin yerine kolejler alternatif olarak getirilmiştir (Birışık, 2003: 333-338).

4.4.3. Nizamiye Medreseleri

Selçuklu Devleti sultanları, İslâmiyet'i kabullerinin ardından Bağdat'ta bulunan Abbâsî halîfelerine daima saygı göstermiş ve müdafisi olmuşlardır. Bu dönemde Abbâsî halifeliğinin sünnî akidesine karşı Şiî olan Fâtımîler, askerî ve siyasî açıdan olduğu gibi ilmî açıdan da yoğun bir propagandaya sahiptiler. Bu amaç doğrultusunda açtıkları Şiî öğretilere sahip el-Ezher Camii gibi eğitim öğretim mekânlarında bu akideyi yaymaktaydılar. Bu ortamda Selçuklular, Ehl-i sünnet akîdesini güçlendirmek üzerine devletin ihtiyaç duyduğu görevlileri yetiştirmek amacıyla Sultan Melikşah'ın desteği ve devrin bilge vezîri Nizâmülmülk'ün eliyle Nişâbûr, Bağdat, Belh, Isfahan, Musul, Basra, Herat, Merv ve Âmül şehirlerinde Nizâmiye Medreseleri'nin inşasına başladılar. Devirlerinin en büyük müderrislerinin ders verdiği bu medreseler Türk-İslâm coğrafyasının birçok yerinde eğitim vererek yine devirlerinin en büyük âlimlerini yetiştirmişlerdir. Bu medreseler gerek teşkilâtı gerekse müfredatları ile eğitim öğretim faaliyetleri için bir dönüm noktası mahiyetindedir. Daha önceki medreseler özel kuruluşlar halindeyken Nizâmiye Medreseleri devlet himayesinde ortaya çıkmıştır. Açılan bu medreselerden Bağdat Nizâmiye Medresesi'nde ve muhtemelen diğer medreselerde okutulan başlıca dersler şunlardı: Kur'ân-ı Kerîm ve Kur'ân ilimleri, hadis, Şâfiî fıkhı ve usulü, Eş'arî kelâmı, Arap dili ve edebiyatı, riyâziye ve ferâiz. Ders saatleri mevsimlere, dersin niteliğine, müderrislerin ilmî mertebesine göre değişirdi. Cuma günü öğleden sonraki saatler hadis imlâsı, vaaz ve hitabete ayrılmıştı. Yaşı yirmiyi geçmiş olan öğrencilerin kabul edildiği medresede öğretim süresi dört yıldı. Nizâmiye Medreseleri'nin devrin siyasî, ilmî ve dinî hayatı üzerinde büyük tesiri olmuş, birçok sultan, halife ve devlet adamı Nizâmülmülk'ün yolunu izleyerek kendi adlarına medreseler inşa ettirmiştir. Nizâmiye Medreseleri, dinî ilimlerin ve özellikle

Şâfiî fıkhının gelişmesine önderlik etmiş, hilâf, cedel, usul ve kelâm ilimlerinde büyük gelişmelerin olmasını sağlamıştır (Özaydın, 2007: 189-190).

4.4.4. Anadolu'daki Medreseler

Selçuklu Devleti Sultânı Alparslan'ın 1071 yılında Bizans İmparatoru Romanos Diogenes'i Malazgirt Savaşı'nda mağlup etmesi ve aralarında yapılan anlaşmanın bozulmasının ardından Anadolu'ya yapılan Türk akınları hız kazanmış, coğrafya Türk-İslâm beldesi haline getirilmiştir. Bu amaç doğrultusunda Anadolu'da ilk kurulan beylikler ve akabinde kurulan Anadolu Selçuklu Devleti sultânları tarafından pek çok medrese, cami ve zâviye gibi yapılar inşa edilmiştir. Bu medreselerin bir kısmı günümüze kadar varlığını sürdürmüştür. Ortaçağ'ın bitimine kadar Anadolu'da 130'un üzerinde medrese inşa edilmiştir. Isparta Atabey'de Ertokuş Karatay, Sivas'da Burûciye ve Tokat'ta Gökmedrese ve Yağıbasan Medreseleri, Konya'da Altun-Aba, Sivas'ta Çifre Medrese, Aksaray'da Hüsamiye Medresesi bu yapılan medreselerin bazılarıdır.

4.4.5. Bir Eğitim Kurumu Olarak Tekke ve Zaviyeler

VIII. yüzyıldan itibaren ortaya çıkan tasavvuf hareketlerinin sonraki devirlerde kurumlaşmış ve tekkeler yoluyla eğitim faaliyetlerini sürdürdükleri görülmektedir. Bu eğitim merkezleri sonraki devirlerde Selçuklular ve ardından Osmanlı Devleti kurumları içerisinde de yer almışlardır. Önemli bir eğitim kurumu olan tekke ve zaviyeler, kuruluşlarından itibaren bulundukları bölgede sadece dinî değil aynı zamanda sosyal, siyasî, ekonomik ve ilmî alanlarda eğitim faaliyetleri gösteren merkezler olmuşlardır. Bu faaliyetler devlet tarafından desteklenmiş ve kontrol edilmiştir. Yetişkinlerin toplum ve devlet için iyi bir vatandaş olmalarını sağlamışlardır. İslâm dünyasında hankah adı ile de bilinen tekke ve zaviyeler, medreseler gibi eğitim ve öğretim kurumu olarak kullanılmaktaydılar. Misafirhane görevini de ifa etmekte olan bu eğitim kurumları günün her saatinde açıktılar. Zaviyeler, devletin kurulma sürecinde hizmet etmiş olan bazı ahi, baba ve alperenlere vakıf olarak verilen yerler olup şehir ve kasaba kenarlarında, yol uğraklarında bulunurlardı. Zaviyedar adı verilen zaviye sahipleri, kendisine vakfedilen yeri ekip biçer ve buranın gelirini zaviyesine sarf ederdi. Zaviyeye uğrayan bir yolcu, burada yiyecek-içecek ve yatacak yer bulurdu. Bu mekânlar özellikle tarikatların zikir ve ibadet yeriydi (Çelik, 2005). Selçuklular devrinde başlayan Anadolu'yu Türk-İslâm beldesi haline getirme faaliyetleri, Osmanlı Devleti devrinde tamamlanmıştır. XIII. yüzyılda Moğol istilasından kaçarak Anadolu coğrafyasına gelen pek çok âlim, Anadolu'nun kültür ve fikir bakımından canlanmasına sebep olmuşlardır. Bu âlimler etrafında kurulan tekke ve zaviyelere padişah ve devlet ricali de zengin

vakıflar ile destek vermişlerdir. Osmanlı devrinde tekke ve zaviyeler, tasavvuf yoluyla dinî hayat tarzını düzenleyen, eğitim ve öğretimi üstlenen İslâm dini esaslarına dayalı kurumlardı (Çelik, 2005).

4.4.6. İslâm Dünyasında Bilimin Gelişmesi

Ortaçağ İslâm medeniyetinde düşünürler, antik çağ filozoflarının Arapçaya çevrilen eserlerini yorumlayarak bu düşünceleri İslâm dininin öğretileri ile harmanlayarak eserler kaleme almışlardır. Farabi, Biruni, İbn-i Sina, İbn-i Rüşt, İbn-i Haldun, Gazali ve pek çok âlim bu İslâm düşünürlerindendir. İslâm dini esaslarına göre olan bu dönem eğitimi, batıdaki skolastik düşünce ile birbirinden farklıdır. İslâm bilim dünyasında aklî bilimlere oldukça önem verilmiştir. Avrupa'da Rönesans hareketinin ortaya çıkmasında da İslâm medeniyetinin eğitime yönelik bu bakışı etkili olmuştur.

İslâm dininin aklî bilimlere ve eğitime yaklaşımı eğitim öğretim kurumlarının yaygınlaşmasında oldukça etkili olmuştur. İslâmiyet'in Arap Yarımadası'ndan Asya ve Afrika kıtasına buradan da Endülüs Emevîleri ile İspanya'ya yayılarak Avrupa kıtasına ulaşması ile bu bölgelerde İslâm kültür ve medeniyeti gelişim göstermiştir. İslâm dininin yayılım gösterdiği ve bilimsel faaliyetlerinin hızlandığı bu dönemde Avrupa manastırlarda kilise etkisinde dinî eğitim öğretim görmekteydi. Aklî bilimlere önem veren Müslüman medreselerinde dinî eğitimin yanında matematik, astronomi, tıp, kimya, felsefe vb. alanlarda eğitim verilmekteydi.

4.4.7. Türk-İslâm Dünyasında Tıp Eğitimi ve Darüşşifalar

İslâm âleminin bilinen ilk hastanesi, 683 senesinde Emevî Halîfesi Velid b. Abdülmelik tarafından Şam'da yaptırılmıştır. Halîfe Harun Reşid döneminde de İslâm hastaneleri hızla yayılmıştır. 1151 yılında Selçuklular tarafından Kirman'ın kuzeyine inşa edilen Kuba-i Sebs Külliyesi içinde bir hastane bulunmaktaydı. Selçuklu vezîri Nizamülmülk tarafından kurulan Nizamiye medreselerinden olan Bağdat Nizamiyesi'nin de bir hastanesi vardı. Devrin meşhur hekimlerinden olan Abdüllatif'in de bu medresede yetiştiği bilinmektedir. Anadolu'da inşa edilen ilk tıp okulu Selçuklular tarafından Kayseri'de açılmıştır. Bu yapının ardından Anadolu'da pek çok tıbbî kuruluşun inşa edildiği görülmektedir. Tedavinin yanı sıra tıp eğitimi de verildiği bu hastane ve medreseler devlet eliyle olduğu gibi özel olarak da kurulabilmekteydi (Ergün, 2014: 68-69; Göksu, 2018).

4.4.8. Ahilik ve Esnafın Eğitilmesinin Tarihsel Gelişimi

Ahilik, Hacı Bektaş-ı Veli'nin tavsiyesiyle Ahi Evran tarafından kurulan esnaf dayanışma teşkilatıdır. Anadolu'da yaşayan Türkmen halkın çeşitli meslek alanla-

rında gelişmelerini sağlayan ve ahlaki yönden yetiştiren bir kuruluştur. Ahiliğin kendi iş ahlâkı kuralları vardır. Günümüzün esnaf odalarına benzer bir düzeni olan Ahi teşkilâtı, iyi ahlak ve yardımseverliğin esas alındığı bir kuruluştur. Bu teşkilâtın Anadolu coğrafyasında kurulmasında fütüvvet teşkilâtı etkili olmuştur. Halife Nâsır fütüvvet birliklerini teşkilâtlandırırken, 1204 senesinde I. Gıyâseddin Keyhüsrev devrinde ilk defa Anadolu Selçuklu Devleti Sultanları ile temas kurmuş, ardından I. İzzeddin Keykâvus ve I. Alâeddin Keykubad'ın da fütüvvet teşkilâtına girmeleriyle Anadolu'da Ahî teşkilatının kuruluşu tamamlanmıştır. Türkler, civanmerd, ayyâr, fetâ gibi isimler de verilen bu teşkilatı kendilerine has yiğitlik ve cömertlik vasıflarıyla süslemişlerdir (Kazıcı, 1988).

Anadolu'da hızla yayılan bu teşkilât büyük nüfuza sahip olmuş, Anadolu'da Moğol istilasının başladığı XIII. yüzyılda devlet otoritesinin zayıfladığı şehir hayatında iktisadî ve siyasî yönden de önemli faaliyetlerde bulunmuşlardır. Esnafın satışını yaptığı ya da imal ettiği malının kalite kontrolü ve standart fiyat tespiti bu teşkilat tarafından belirlenmekteydi. Bu kontrolün yanı sıra herhangi bir meslek dalında yetişecek elemanın da bu teşkilata göre belli eğitim aşamaları mevcuttu. Esnaf belli aralıklarla ahi şeyhinin evinde toplanır ve meslek ahlakı hakkında eğitim alırdı. Anadolu'da şehir ve kasabalardan köylere kadar yayılan Ahi teşkilatı bünyesinde pek çok devlet adamı, asker ve tarikat mensubu eğitim almıştır. Ahilik teşkilatının devlet içindeki bu nüfuzlu mevcudiyeti XIV. yüzyıla kadar sürmüştür. Bu yüzyıl itibarıyla organize esnaf birlikleri şeklini alarak iktisadî faaliyetler ön plana çıkmaya başlamıştır (Kazıcı, 1988).

5. Eğitim Tarihinde İz Bırakanlar

Fârâbî

870 yılında Türkistan'ın Fârâb şehri yakınlarında dünyaya gelen Fârâbî, Latin Ortaçağ'ında Alfarabius ve Abunaser olarak da anılmaktadır. İyi bir tahsil gören Fârâbî, Semerkant, Buhârâ, Belh gibi devrinin önemli ilim ve kültür merkezini ziyaret etmiş, Bağdat'ta eğitim almıştır. Hâce-i Evvel denilen Aristo'dan sonra kendisine Hâce-i sâni denilmiştir. Pek çok alanda araştırmalar yaparak eserler vermiştir.

Türk eğitim tarihinde ilk kez doğrudan eğitim bilimine ilişkin görüşler ileri dürdüğü düşünülen Fârâbî'ye göre eğitimin amacı, mutluluğu bulmak ve bireyi topluma yararlı hale getirmektir. Üç tür eğitimci vardır. Bunlar aile reisi, aile fertlerinin; öğretmen, çocuk ve gençlerin; devlet başkanı, milletin eğitimcisidir (Akyüz, 2008: 24).

İbn Sînâ

Ortaçağ tıbbının önemli temsilcilerinden olan İbn Sînâ, 980 yılında Buhârâ yakınlarında dünyaya gelmiş bir Türk-İslâm bilginidir. Batıda genellikle Avicenna olarak bilinmekte ve filozofların prensi olarak nitelenmektedir. Kendisine Aristo ve Fârâbî'den sonra Hâce-i sâlis denmiştir. Buhârâ'da yüksek rütbeli bir memur olan babası Abdullah bin Sînâ'dan ders almıştır. Küçük yaşlarda devrin âlimlerinden aldığı özel derslerle yetiştirilerek matematik, mantık, hukuk, felsefe ve tıp eğitimi almıştır. Yaklaşık 276 eser kaleme alan İbn Sînâ'nın en ünlü eseri el-Kanun fi't-Tıb, batı dünyasında yaklaşık 400 yıl ders kitabı olarak okutulmuştur.

Bîrûnî

973 yılında Harezm'de doğan Bîrûnî'nin ailesine dair bilgi bulunmamaktadır. Astronomi, coğrafya, matematik, fizik, tıp ve tarih alanlarında birçoğu kaybolmuş olan yaklaşık 146 eser kaleme almıştır. Kendisinden sonra gelen Newton, Coppernicus, Galileo gibi bilim insanlarına ilham kaynağı olmuş, evrensel bir deha olarak görülmüştür. Matematik alanında trigonometri, izdüşüm geometrisi gibi öncü çalışmalar yapmıştır.

Kaşgarlı Mahmut

XI. yüzyılın en önemli Türk-İslâm bilginlerinden olan Kaşgarlı Mahmut'un doğum tarihi tam olarak bilinmemektedir. İyi bir eğitim ile yetişmiştir. Arapça ve Farsçayı iyi derecede bilen Kaşgarlı, Karahanlılar Devleti döneminde Araplara Türkçe öğretmek, Türkçenin zengin bir dil olduğunu göstermek amacıyla 1072-1074 yıllarında Divan-ü Lûgat-it Türk adlı ünlü eserini kaleme almıştır. Kendisini, Türk coğrafyasında geniş bir alana yayılmış olan Türk toplulukları arasında yıllarca dolaşarak ağızlarını yakından inceleyip öğrenmiş, Türk dili üzerinde en üst seviyede bilgi sahibi olmuş kimse olarak tanıtmaktadır.

Yusuf Hâs Hâcib

Eserinde verdiği bilgiler dışında kimliği hakkında bilgi edinilebilecek bir kaynak bulunmayan Karahanlı Uygur Türklerinden Yusuf Hâs Hâcib, soylu bir aileye mensup olup dönemin önemli kültür şehirlerinden olan Balasagun ve Kaşgar'da iyi bir eğitimle yetişmiştir. Felsefe, matematik, toplum bilimi, astronomi ve tıp gibi pek çok alanda eğitim almıştır. Ünlü eseri Kutadgu Bilig'i Karahanlı Devleti hükümdarı Tabgaç Uluğ Buğra Han'ın arzusu üzerine 1069-1070 yıllarında kaleme almıştır. Türk edebiyatında İslâmî etkinin görülmeye başladığı dönemde unutulan Türk devlet töresini anlatmayı amaçlayarak Türk devlet, siyaset ve düşünce felsefesi konularını ele almıştır. Eserinde devlet hükümdarına yönetim tavsiyelerinden ailelere verilen çocuk eğitimi de dâhil olmak üzere pek çok konuda öğütler vermiştir.

Nizâmülmülk

Nizâmülmülk (Mülkün düzeni) lakabı ile tanınan Ebû Ali Kıvamüddin Hasan b. Ali b. İshak et-Tûsî, 1018 tarihinde Horasan'ın Tus şehrinde dünyaya gelmiştir. Genç yaşta Kur'ân'ı ezberlemiş, fıkıh, hadis ilimleri üzerine dersler almıştır. Devrin meşhur âlimlerinden dersler almıştır. Gazneli Devleti'nde bir kâtipken Selçuklu Devleti hizmetine girerek yükselmiş ve önce Sultan Alparslan ardından da oğlu Melikşah'ın 29 yıl müddet vezirliğini yapmıştır. Devlet işlerindeki marifetinin yanında Sultan Melikşah'ın desteğini alarak devrin en büyük âlimlerinin ders verdiği Nizâmiye Medreselerini kurması, Türk-İslâm coğrafyasında bilim ve kültür hayatının canlanmasına en büyük desteği vermiştir. Bu eğitim kurumları da devrinin en büyük âlimlerini yetiştirmiştir. Eseri Siyâsetname'de şahsî ve geçmiş devletlerin tecrübelerinden bahsederek yönetim hakkında hükümdarlara nasihat vermiştir.

Ahmet Yesevî

1093 yılında Sayram'da dünyaya gelen Ahmet Yesevî, iyi bir eğitim görmüştür. Bilinen ilk büyük Türk mutasavvıfı unvanını taşımaktadır. Yesevîlik, Haydarîlik, Bektaşîlik ve Nakşibendîlik tarikatlarının esaslarının doğumunda öncü olmuştur. Düşünceleri ve kaleme aldıkları eserleri ile Türk kültürü ve İslâm dini değerlerini kaynaştırarak Türk boylarının İslâmiyet'i benimsemesini kolaylaştırmıştır. Eserlerinde Türkçeyi kullanan Yesevî, öğretilerini dört kapı olarak bilinen ilkeler üzerine kurmuştur. Bu ilkeler şeriat, tarikat, marifet ve hakikattır.

Âşık Paşa

XIV. yüzyılda Anadolu coğrafyasında yetişmiş olan ünlü tasavvuf şairlerinden olup soylu bir aileye sahip olan Âşık Paşa'nın ailesi Horasan'dan gelmiştir. İyi bir eğitim görmüştür. Eserlerini Arapça, Farsça, İbranice gibi diller bilmesine rağmen ısrarla Türkçe kaleme almıştır. Garibnâme, halka tasavvufu öğretmek amacıyla yazılmış en ünlü eseri olup Türk dili ve edebiyatı için önem taşımaktadır.

Yunus Emre

Yunus Emre, 1238 yılında Eskişehir'de dünyaya gelmiştir. İyi bir medrese eğitimi aldıktan sonra tasavvuf yoluna girmiştir. Türkçeyi güzel kullanmış ve öz Türkçe eserler vermiştir. Türk edebiyatında kendisine has bir tarzın kurucusu olan Yunus Emre, tekke şiiri geleneğini Anadolu'da yeniden canlandırmıştır. Divan'ında toplanan şiirleri, aruz ölçüsüyle ve hece ölçüsüyle yazılmıştır. 1307'de kaleme aldığı mesnevî tarzındaki Risaletü'n-Nushiye, dinî, tasavvufî bir eser olup öğütler kitabı anlamına gelmektedir.

Mevlânâ Celâleddîn Rûmî

1207 yılında Belh'te iyi bir ailede dünyaya gelmiştir Türk şairi ve sûfîsidir. Moğol istilası nedeniyle Belh'ten ayrılarak önce Nîşâbûr'a giderek eğitim almış ardından da Anadolu'ya gelmiştir. Anadolu Selçuklu Devleti Sultânı Alâeddin Keykubad'ın daveti ile Konya'ya gelmiş Altun-aba Medresesi'nde müderrislik yapmıştır. En ünlü eseri Farsça olarak kaleme aldığı Mesnevî'sidir.

Hacı Bektaş Veli

Hacı Bektaş-ı Veli, 1281 yılında Nişâbûr'da dünyaya gelmiştir. Eğitimini bitirmesinin ardından Anadolu'ya gelmiştir. Ahmed Yesevî'nin halifesi Lokman Perende'nin talebesi olarak Anadolu'nun Türk-İslâm beldesi olma aşamasında vazifeli olarak Anadolu'ya gönderilmiştir. Hoşgörü ve insan sevgisini yaymaya çalışan bir halk eğitimcisi olan Hacı Bektaş-ı Veli, Bektaşîlik tarikatının kurucusudur. Bektaşî tekkelerinde tasavvufî halk edebiyatı büyük gelişme göstermiştir (Akyüz, 2008: 57).

Nasrettin Hoca

XIII. yüzyılda Haçlı ve Moğol istilaları nedeniyle yoksulluğa ve sıkıntılara düşmüş olan Orta Anadolu halkının içinde yaşamış bir halk eğitimcisidir. Güldürü yoluyla eğitim yaparak devrinde toplumun dayanma gücünü artırmış ve verdiği ahlâk ve davranış bilgisi ile topluma faydalı olmuştur (Akyüz, 2008: 57).

Sonuç

Ortaçağdan Yeniçağa Avrupa, Amerika, Hindistan ve İslâm coğrafyasındaki eğitim faaliyetlerinin seyri birbirinden hem farklı olmuş hem de birbirini etkileyecek gelişmelere sahne olmuştur. Çalışmaya konu edinilen ve coğrafi olarak Avrupa, Asya ve Amerika kıtalarında bulunan merkezler her ne kadar birbirinden uzak olsalar da coğrafi keşifler gibi bazı nedenlerle birbirini etkilemiştir. Amerika'nın keşfine kadar bu kıtada hüküm sürmüş Maya, Aztek ve İnka medeniyetlerinde sistematik bir yazı kullanımı yaygın olmadığından bugüne çok fazla eser ulaşamamıştır. Haliyle eğitim sistemleri hakkında da çok fazla bilgi sahibi olunamamaktadır. Bundan dolayı buranın detayı ile bilinen tarihi daha ziyade Avrupalıların bu kıtaya ayak basmasından sonrasına denk gelmektedir. Amerika kıtasındaki gelişmeleri doğrudan etkileyen Avrupa kıtasında ise ortaçağın başından itibaren kiliselerin kontrolünde yürütülen eğitim faaliyetleri de büyük oranda dinî eğitimi kapsamaktaydı. Avrupa'daki eğitimi etkileyen önemli bir gelişme İspanya'da kurulmuş olan Endülüs Emevi Devleti olmuştur. Zira burada önemli ilim adamlarının bulunması ve sahip olunan zengin bilim merkezleri ile kütüphaneler dolayısıyla

Avrupa'dan buraya birçok öğrenci gelmiştir. Avrupa'yı etkileyen bir diğer önemli gelişme ise coğrafi keşiflerdir. Coğrafi keşifler ile başlayan yeni yerlerin tanınması ve buralardan hammaddenin Avrupa'ya taşınması zamanla zenginleşmeyi beraberinde getirmiştir. Bu gelişme ise hümanizm ve Rönesans hareketlerinin doğuşunu sağlamıştır. Akabinde gelişen Reform hareketleri ile birlikte kilisenin nüfuzunun da kırılması ilerleyen süreçte eğitim faaliyetlerinin kilisenin kontrolünden çıkmasına zemin hazırlamıştır. Sonuç olarak özgür düşünce ve bilimsel faaliyetler gelişmiş ve aydınlanma dönemi olarak ifade bulan sürecin başlamasına zemin hazırlamıştır. Bütün bu gelişmeler Avrupa kıtasında eğitim sürecinin dinsel görünümden laik bir sisteme evrilmesini beraberinde getirmiştir.

Avrupa ve Amerika kıtasındaki gelişmelerin aksine Hindistan'da ise kast sisteminden kaynaklı toplumsal tabakalaşma, alınan eğitimin de çeşitlenmesine sebep olmuştur. Genel itibariyle dinî bir eğitim görünümde bulunan Hindistan'da soyluların çocuklarının aldığı eğitim ile çiftçi çocuklarının aldığı eğitim, çocukların ailelerinin bulunduğu kastaki statüye göre farklılık arz etmiştir. Brahmanların eseri olan kast sistemine karşı çıkılan Budist dönemde verilen eğitim ise ahlakî erdemi ve hiçliği hâkim kılmayı amaçlamıştır. Hindistan'a Gazneliler döneminde İslâm'ın ulaşması ile birlikte klasik İslam eğitimine aşamalı olarak geçilmeye başlanmıştır. Böylece cami ve medrese merkezli eğitim sistemine geçişmiştir. Hindistan'daki eğitim, İngiliz işgaline kadar bu minvalde devam etmiştir.

Son olarak Türk-İslâm devletlerinde eğitim gelişimine bakıldığında Türklerin İslâm'dan önceki eğitim sistemlerini İslâm'ı kabul ettikten sonra dinî öğretiler ile sentezledikleri görülmektedir. İslâm dininin kitlesel olarak kabul edilmesi ve İtil Bulgarlar, Karahanlılar, Gazneliler ve Selçuklular gibi ilk Türk-İslâm devletlerinin ortaya çıkmasını müteakip İslâm sancaktarlığı Türklere geçmiştir. Türklerin halifelik makamının koruyucusu olması ve halifeler ile akrabalık bağını da tesis etmeleri, dinin hayatlarındaki tesirini daha da artırmıştır. Böylece İslâm dininin klasik eğitim kurumları olan mektep, cami, medrese, tekke ve zaviyeler açılmaya ve yaygınlaşmaya başlamıştır. Selçukluların ilk örneklerini Bağdat'ta inşa ettikleri Nizamiye medreseleri zamanla çok önemli ilim merkezlerine dönüşmüş ve birçok İslâm âliminin buralardan yetişmesini sağlamıştır. Türklerin Anadolu'yu yurt edinmelerini müteakip hemen gittikleri her yerde cami, medrese, darüşşifa, tekke ve zaviye inşa etmişlerdir. O dönemde inşa edilen birçok kurum günümüze de ulaşabilmiştir.

Kaynakça

Akyüz, Y. (2008). *Türk Eğitim Tarihi*. Ankara: Pegem Akademi.

Antalyalı, Ö.L. (2007/2). Tarihsel Süreç İçerisinde Üniversite Misyonlarının Oluşumu. *SDÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. (6). Isparta. 25-40.

Aytaç, K. (2018). *Avrupa Eğitim Tarihi*. Ankara: Doğu Batı Yay.

Beken, A. (2016). Müstansıriyye Medresesi'nde (631/1233-34) Eğitim-Öğretim Faaliyetleri. *ÇÜİFD*. (c. XVI). (S. 2) 309-337.

Birışık, A. (2003). Hint Alt Kıtasında Medrese. *DİA*. (c. XXVIII). 333-338.

Budak, M.A. (2016). Batı Kaynaklarına Göre Endülüs Medeniyeti'nin Eğitim Ve Bazı Bilim Alanlarında Avrupa'ya Katkıları. *SDÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (23). Isparta. 163-176.

Çelik, İ. (2005). Bir Eğitim Kurumu Olarak Tekke ve Zaviyeler. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Erzurum.

Demirkıran A. M. (2019). Orta Çağ'da Avrupa, Asya ve Amerika'da Eğitim. *Eğitim Tarihi*. (Ed.M. Şişman). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını.

Ergün, M. (2014). *Suriye, Mısır ve Anadolu Medreseleri (15. Yüzyıl Ortalarına Kadar)*. Ankara: Pegem Akademi. 139-148.

Ergün, M. (2018). *Modern Eğitim Sistemlerinin Doğuşu ve Gelişimi*. (I). Ankara: Pegem Akademi.

Eroğlu, H. (2010). Osmanlılarda Şehzade. *DİA*. (c. XXXVIII). 480-483.

Ertek, T.A. (1991). Amerika. *DİA*, (c. III). 30-37.

Göksu, E. (2018). *Bilge Vezir Nizamülmülk*. İstanbul: Erdem Yayınları.

Göksu, E. (2017). *Selçuklu'nun Mirası Gulâm ve Ikta*. İstanbul: Kronik Yayınları.

Gümüş, T.T. (2010). Ortaçağ'dan Erken Modern Döneme Batı Avrupa'da Eğitim Tarihi: Yeni Yaklaşımlar. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. 6(1). Mersin. 25-40.

Güven, İ. (2019). Eğitim Tarihi, Ankara: Pegem Akademi.

Hali, S, Rencüzoğulları, S. (2017). İslâmiyet Öncesi Türklerde Eğitim. *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum*. (c. VI). (17). 425-437.

Kanad, H.F. (1963). *Pedagoji Tarihi*. Milli Eğitim basımevi.

Kazıcı, Z. (1988). Ahîlik. *DİA*. (c. I). 540-542.

Kenan, S. (211). Modern Üniversitenin Oluşum Süreci. Osmanlı Araştırmaları. (c.XLV). 333-367.

Koç, O. (2018). Endülüs Kütüphaneleri ve Bilimsel Bilginin Üretimine Katkıları. Bilgi Dünyası, 19 (2), 297-323.

Küçükaşçı, M.S. (2010). Şehzade. *DİA*. (c. XXXVIII). 478-480.

Mominov, K. (2013). Orta Asya'da Medreselerin Tarihsel Gelişimi ve Felsefî Temelleri. *Medrese Geleneği ve Modernleşme Sürecinde Medreseler*. (c. I), Muş: Muş Alparslan Üniversitesi Yayınları. 405-427.

Özaydın, A. (2007). Nizamiye Medreseleri. *DİA*. (c. XXXIII). 188-191

Parrinder, G. (2004). Aztekler ve Mayalar. *SÜİFD*, (Çev. Galip Atasağun), (18). Konya. 207-221.

Rukancı, F., Anameriç, H. (2004). Ortaçağda İlk Üniversiteler: Studium Generale. *Felsefe Dünyası*, (39/1). 170-186.

Toplu, D.B (2000), Ortaçağ Avrupası'nda Kent Olgusu ve Kütüphanelerin Toplumsallaşma Süreci-I. *Türk Kütüphaneciliği*, (14, 3). 294-316.

Dr. Danyal TEKDAL

1979 yılında Diyarbakır'ın Çınar ilçesinde doğdu. İlk ve orta öğrenimini burada tamamladı. Dicle Üniversitesi Eğitim Fakültesi Tarih Öğretmenliği bölümünü bitirdikten sonra Kastamonu, Bursa, Diyarbakır ve Denizli illerindeki çeşitli okullarda öğretmen ve idareci olarak çalıştı. Yüksek lisansını Dicle Üniversitesi'nde, doktora eğitimini ise Pamukkale Üniversitesi'nde tamamladı. 2019 yılında İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Sosyal Bilgiler Öğretmenliği bölümüne öğretim üyesi olarak atandı. Halen aynı üniversitede akademik hayatına devam eden yazar, Osmanlı son dönemi şehir tarihi, eğitim tarihi ve modernleşmesi ile taşra idaresi konularındaki çalışmalarına devam etmektedir. Yazar Tekdal, bu kitaba bölüm yazarı olarak katkı sağlamıştır.

Arş. Gör. Galip ÖNER

Antalya'nın Finike ilçesinde 1991 yılında doğan yazar, 2007 yılında Aksu Lisesi'nden, 2012 yılında ise Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi İlköğretim Sosyal Bilgiler Öğretmenliği programından, 2016 yılında ise aynı üniversitenin Eğitim Bilimleri Enstitüsü'nde Sosyal Bilgiler Eğitimi yüksek lisans programından mezun olmuştur. 2016 yılında Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü'nde Sosyal Bilgiler Eğitimi alanında doktora eğitimine başlayan yazar, Şubat 2015'ten itibaren de Erciyes Üniversitesi Eğitim Fakültesi Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalı'nda Araştırma Görevlisi olarak görevini sürdürmektedir. Sosyal bilgiler eğitimi başta olmak üzere müze eğitimi, okul dışı öğretim, coğrafya eğitimi konu alanlarında çeşitli çalışmaları ve Uluslararası Müze Eğitimi Dergisi ile Erciyes Eğitim Dergisi'nde editörlük görevleri bulunmaktadır. Yazar, evli ve Kayseri'de ikamet etmektedir.

Arş. Gör. Sevgi Kübra AKDEMİREL

1992 yılında İstanbul'un Şişli ilçesinde doğdu. İlk ve ortaokulu Şehit Er Ersin Güner İlköğretim Okulu'nda, liseyi Beykoz Şahinkaya Endüstri Meslek Lisesi'nde okudu. 2010 yılında girdiği Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nden 2014 yılında mezun oldu. 2014-2017 yılları arasında Isparta Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ortaçağ Tarihi Anabilim Dalında başladığı yüksek lisansını Doç. Dr. Abdullah Bakır danışmanlığında hazırladığı *Selçuklu Vezirleri (Dustûru'l-Vüzerâ'ya Göre)* konulu tezle tamamladı. 2017 yılında İzmir Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ortaçağ Tarihi Anabilim Dalında Prof. Dr. Erkan Göksu danışmanlığında başladığı doktorasına ve 2019 yılında Rize Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Ortaçağ Tarihi Anabilim Dalında araştırma görevlisi olarak atandığı görevine halen devam etmektedir.